

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. Curent 15703 Format II

No. Inventar ..... Anul .....

Secția ..... Raftul .....

15703
Fragment din istoria dezvoltării noastre intelectuale.

In. 3091

32341
GHEORGHE ASACHI

VIATA, LUCRARILE, SCRIERILE SALE

ȘI

EPOCA IN CARE A TRAIT

1788—1869.

MEMORIU LUCRAT

DE

IOAN NEGRE.

Membri societății »ASACHI« profesor de Matematică și revizor
scolar.

PIATRA

IMPRIMERIA JUDEȚULUI NEAMȚU.

1882.

CONTROL 1953

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI

COTA 45703

1956

1961

D

B.C.U. Bucuresti

C86761

DEDICAȚIE.

*Bunilor mei amici, D-nii C. V. Andrieș, Dr. D. Cantemir și
V. Cristodulu, dedic acest fruct al muncii mele, ca semn de stimă.*

Fragment din Istoria civilisatiunii Romanilor.

Viața, lucrările și scrierile

LUI

GHEORGHE ASACHI

1788—1869.

INTRODUCERE.

Cu ocazia aniversării de un an, făcută la 5 Decembrie 1881, a societății științifice-literare, „Asachi“ din orașul Piatra, mi s'a dat greaua sarcină a face un memoriu asupra: *vieței, lucrărilor și scrierilor*, nemuritorului Gh. Asachi, patronul acestei societăți—sarcină foarte grea, materie pre cât de vastă pe atâta de importantă pentru literatura și cultura noastră națională.

Am stat mult pe gânduri dacă puterile și cunoștințele mele erau îndestulătoare pentru lucrarea unei materii atât de vaste și importante. Mulți din contemporanii lui Gheorghe Asachi trăesc, cari împreună au lucrat la opera dezvoltării noastre, unii de odată cu dînsul, alții mai pe urmă ca scolarî ai seî, așa că o temere me cuprindea că nu voiü pute arata saptele în toată veri-

tatea și puritatea lor, mai ales amintindu'mă că fac parte din generația tânără și că nu cunosc pe Asachi personal ci numai din studiul lucrărilor și scrierilor sale.

Numai simțul daroriei de a plăti tributul recunoștinței către barbații ce au lucrat atât de mult pentru renașterea și dezvoltarea noastră, m'a îndemnat să înlătur orî ce greutate și scrupul. Afară de acestea avem o datorie imperioasă de a ști ce au fost înaintea noastră, de a cunoaște faptele istorice, și pe acei barbați, cari prin lucrările și sacrificiile lor ne-au dat actuala stare de cultură.

»A nu ști ce s'au întâmplat înainte de a te fi născut, zice Cicerone, este ca și când ai fi neconținut prunc, căci, ce este vrâsta omului, dacă memoria faptelor noastre, nu s'ar uni cu veacurile cele de mai înainte.

Istoria este una și nedespărțită. Ea este rece ca ghiata, implacabilă ca granitul. Faptele ce relatează există și nu se pot nega. Trebuie să știm ce s'au făcut înainte de noi, fie bine fie rău. Trebuie să le știm și se tragem de acolo învățămintele ce logica cea sănătoasă ni va dicta ¹⁾. Acestea sunt motivele și îndemnările ce m'au făcut să nu mă uit la nîci o greutate.

N'am pretenția că presint o lucrare complectă, căci puterile mele n'au toată vigoarea și pătrunderea spre a cuprinde o materie atât de vastă în toată întinderea sa și în variatele sale raporturi, împregiurări și greutatea a epocii în care a trăit Gheorghe Asachi.

Remane încă mult de zis și scris asupra acestui subiect. Penele mai competente vor complecta golurile.

O greutate mare am întimpinat în consultarea izvoarelor; orașul nostru este lipsit de o bibliotecă avută, unde să se poată găsi toate izvoarele trebuitoare; societatea Asachi abia a pus începutul unei biblioteci, așa

¹⁾ Gh. Misail, epoca lui V. Lupu și Matei Basarab, p. 19 București 1866.

că a trebuit să cercetezi bibliotecile particularilor din orașul nostru și se scriu la mai multe persoane și la biblioteca Universității de Iași ca să'mi procur isvoarele și informațiunile trebuitoare.

Sub aceste împrejurări și greutateți totuși, nu vom spune de cât adevărul și tot ce'mi va sta prin puțință ca se aduc lumină asupra unei epoci, și asupra unui barbat din timpul renașterei și dezvoltării noastre, asupra lui Gheorghe Asachi, a cărui gloriă literară și sacrificii pentru prosperitatea patriei sale, reutatea le puse sub vâlul uitărei.

Sprez că la a doua edițiune, procurându'mi isvoarele și informațiile ce mi-aū mai lipsit, voiă complecta ori ce a mai remas de zis asupra acestui subiect.

I. Negre.

Piatra, 1882 August 23.

Subii Confrati!

„Aduceți-vă aminte de faptele străbunilor noștri pomenindu-i pre dinșii, în-tăriți-vă cu duhul, ca și voi înși-vă se ve faceți măriți în pomenire urmașilor vostri.“

(Macabei cartea I) ¹.

Este foarte lăudabil pentru D-voastră și această societate, su-jetul ce ați ales pentru a vi se vorbi de: *Viața, scrierile și lu-crările lui Gh. Asachi*. Numai comptând pe bine-voitoarea D-voas-tră atențiune și pe încurajarea ce'mi dați, pot să'mi restrâng toate puterile ca să ve pot vorbi despre meritele și activitatea unuia din-tre marii apostoli ai culturii noastre, carele mai bine de jumătate secol a muncit în ogorul instrucțiunei și culturii naționale.

Vorbind de Gh. Asachi, nu numai că deschidem sfânta carte a neamului românesc, după cum zice Dl. A. Vizanti în viața mitro-politului Veniamin ²), pentru a face cunoștință cu o figură a is-toriei noastre contimpurane, nu numai că re'nviiem în sufletul ge-nerațiilor prezente memoria faptelor unui mare barbat, dar în a-celaș timp plătim un tribut de recunoștință, către acela, care ca și Veniamin Costachi, toată viața sa a muncit pentru luminarea na-țiunei, și care cu prețul multor osteneli a contribuit și El la inau-gurarea erei noastre, lucrând pentru folosul națiunei, pentru cul-tivarea limbei și a literaturii și pentru progresul și civilizația iu-bitei noastre patrii; ³) plătim, zic, și un tribut de recunoștință că-tră Gh. Asachi, carele, după cum zice E. Quinet, este barbatul, care mai mult de cât ori-cine a contribuit cu glorie la deșteptarea și pregătirea învierii naționalității române ⁴).

¹) A. Hăsdéu—Discurs ținut la 1837 la scoalele din Hotin. Vezi A. Pumnul Lepturariu românesc p. 122 Viena 1864—Vol. IV. partea I-ia.

²) A. Vizanti. Veniamin Costachi, Mitropolitul Moldovei și Sucevei pag. 6 Iași 1881.

³) Veniamin Costachi de Dl. A. Vizanti 1881 Iași p. 6

⁴) Quinet. Români Prințpatelor p. 55 Iași 1856.

Spre înțelegerea vastului sujet ce tratez, spre aprecierea faptelor și lucrărilor, cum și a șirului, ordinului și a importanței tuturor acestora, voi dispune împărțala materiei ast fel: 1) o privire istorică sumară asupra poporului Român până la epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab 1630 d. Hr.; 2) starea poporului Român și a dezvoltării sale de la 1630 până la 1788, când s'a născut Gh. Asachi și 3) *viața, lucrările și scrierile lui Gh. Asachi* până la moartea sa 1869.

Voi sprijini studiul meu cu autoritatea mărturiilor celor mai veridice, pe cât mijloacele și timpul mi-au permis ca să le pot avea la îndemână și consulta.

Ca să cunoaștem starea învățeturei și a culturii la poporul Român, mersul lor, împrejurările prin care au trecut și cum la urma urmei, cultura noastră națională, școala română, ca să zic așa, a eșit triumfătoare și învingătoare, trecând prin mii de împrejurări, triste și dureroase, este nevoie să aruncăm o mică privire asupra poporului Român de la aducerea sa în Dacia și până la epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab, și de la această epocă în coace, până la nașterea nemuritorului Gh. Asachi, voi urmări numai mersul învățeturei, dezvoltării intelectuale, soarta școlii române; înse împrejurările politice, le voi atinge numai în rezumt, în substanța principală.

I.

Starea culturii naționale a Românilor de la colonizare și până la epoca lui Vasile Lupu, și Matei Basarab 1630.

Poporul Român, colonia lui Traian, adus din Italia, la 106 d. Hr. în aceste țeri, numite Dacia, cât a stat nedislipit de Imperiul Roman, până la 274, a fost apărat și scutit de orî-ce asupririi și năvălirii de alte popoare; iar în Dacia *înstorea cultura, civilizația și legislația Romană*¹⁾. La 274 d. Hr. Imperatorile Aurelian ne mai putënd ține pept năvălirii popoarelor barbare și voind a pune o stavilă, o barieră naturală la marginea Imperiului, fluviul Dunărea, a strămutat legiu-nele și poporul, care a voit, peste Dunăre, în Mesia sau Bulgaria de astă-zî, iar colonia lui Traian, poporul agricol, legat acuma de pămînt, a rămas în aceste provincii de dincoace de Dunăre și care cuprindeau: *Moldova, Țara Muntenească și Transilvania*.

În această stare izolată și în epoca când se începî și năvălirea popoarelor barbare din Asia în Europa, popoare, care găsiseră calea cea mai bună și mai sigură de trecere în Europa, prin aceste țeri și fluviul Dunărea, poporul Român a avut, a suferi și îndura toate năvălirile hoardelor asiatice, ce trecură în Europa prin țerile Române. Poporul Român decî, a văzut trecînd și locuind prin mînoasele câmpii a țerii lor următoarele hoarde barbare: *Carpîi* 246; *Goșii* (274-376); *Hunii* (376-453); *Gepizii* (454-553); *Avarii* (553-579); *Bulgarii* (679-1207); *Ungurii* 894; *Pecenașii* sau *Cu-*

1). V. Gr. Pop, Conspect asupra literaturii române p. 12—13—București 1875

*manii 959 și Tatarii 1190*¹⁾—Românii, fără unitate politică, fără guvernământ, fiind deslipiți și delăsați de Roma, în fața acestui noian de barbari, unii fugeau în munți, de dinaintea barbarilor, lăsând văile și câmpiile roditoare în stăpânirea acestora; alții rămăneau și viețuia în la un loc cu acești barbari, precum s'au întimplat cu *Avari*, *Hunii*, *Gepizi* și *Bulgarii* sau *popoarele de rasă slavă*.—Așa că viața poporului Român de la 274 d. Hr. și până pe la finele secolui al XI este petrecută prin mijlocul acestor invazii, iar țara lor este grânariul și drumul tuturor acestor barbari, în cât tot timpul strecurării acestor invazii, poporul Român nu putea să aibă un guvern stabil sau vre-o organizare și instituțiuni sau scoale pentru cultura și dezvoltarea sa intelectuală²⁾.

De și Românii, după faptul lui Aurelian remase deslipiți de Roma și espuși a suferi invaziile tuturor barbarilor, de și Dacia remase ca o corabie plină de oameni, lăsați în voea valurilor oribile a unei mări furtunoase, așa că Românii trebuiau să pună mâna pe arme și să se apere sau să indure năvălirile barbarilor; de și muzele, artele frumoase și științele erau nevoite să stea ascunse și necultivate, din cauza acestor împrejurări, totuși avem urme sigure, că la coloniștii lui Traian, au existat, o cultură și că aceasta s'a continuat, pastrat și s'a strecurat, prin mijlocul invaziunii barbarilor; acele urme au ajuns până în prezent.

Iată ce zice Dl. V. Pop în această privire³⁾.

„De și nu aflăm până în prezent nimica de pe atuncea în limba Română . . . totuși apelând la străbuna noastră *Roma*, ea prin scriitorii sei ni arată, că coloniștii Daciei—Romane, erau oameni cu multe cunoștinți, oameni culți, adoratori ai științelor și artelor.

1). Petru Maior—Istoria Românilor din Dacia. pag 46 sp—Buda 1834.

2). V. Gr. Pop—idem pag. 21.

3). V. Gr. Pop—idem pag. 14

Eutropiu, se exprimă cu privire la aceste: » *Dacia, vieta, Traianus imperator multas colonias eo traduxit ad urbes et agros colendas* » și dacă coloniștii Daciei n'ar fi fost oameni culti, învățați, inteligenți, iubitori de progres și cultură, n'ar fi putut să se aplice la organizare, la agricultură și înflorirea științelor, în cât *Dacia ajunsese*, după cum zice Dl. I. Heliade, *a fi privită de către Imperiul Roman ca o grădină încântătoare*¹⁾.

Tradițiunile literare, istorice, religioase, din aceste timpuri ajunse până în zilele noastre, probează urmele de cultură ale poporului Român, în acele vremi, așa *Baladele, legendele*, ca cântece eroice: *Doinele*, ca cântece de dor; *hore*, ca manifestări de bucurie; *basmelor*, ca povești; *Ler împarat, Florile dalbe, plugșorul etc.*

Și dacă coloniștii lui Traian, dacă poporul Român de la deslipirea sa de Roma la 274 și până la formarea statelor Române, sub Bogdan Dragoș și Radu Negru, n'au perit, în mijlocul atâtor invazii și barbari, aceasta se datorește instituțiunelor, ce le avură și a căror urme le păstrase. Iată ce zice Dl. V. Pop în această privire: *Ei, coloniștii lui Traian, nu s'au perdut căci: I-iu, spiritul ce creasă instituțiunile Romane, regenerat cu viața barbarilor, a trăit ascuns și plin de fecunditate în sinul acestor plugari și păstori, conservând deprinderile vechi mai mult de cât ori-care popor latin și al II-le, ei, s'au acomodat împrejarărilor, luptându-se când credeau că pot isbuti prin luptă și supunându-se când se vedeau mai slabi.*²⁾

Păstrându-se deci, ori-care urme de cultură, în mij-

1). Eliade—Istoria Românilor pag 21 Sq.—Aseminea I. Maiorescu, despre originea și vechitatea limbei Române în A. Pumnul.—Lepturariu Vol, V. p. I. p. 304 sq. tipărit la Viena 1864.—Aseminea T. Maiorescu: » Critică » pg. 333.

2). V. Gr. Pop. idem p. 24.

locul acestor invazii, păstrându-se oare-care balade, legende, doine, povești etc. s'au păstrat și limba. Relativ la aceasta Dl. V. Pogor zice; „*Am aflat probe nerecuzabile, că Românul nu perde nici odată simțul național și pe când corpul geme sub jugul streinilor, inima lui este întorsă către patrie! Pe aripele poezii spiritul sboră în mijlocul nostru, spre a cere partea sa de libertate.*“

Iată aceea ce putem zice asupra stărei poporului Român de la colonizare și până la formarea statelor Române sub Dragoș și Radu.

Pe la finele secolului al IX, Dacia mai răcorindu se de străini, Românii încep o viață nouă. Ei ies din ascunzătorile munților, unde petrecuseră timpurile nero-rocirilor, reocupă câmpiile și ogoarele lor.—Liniștiți, acum de barbari, se constituiesc în republici, banate și căpitănate, despre care ne vorbește istoria. Așa: *republica Lăpușna, Urâncea, Bărladul, Galașii, Romanul, Hotinul, Banatul Severinului, căpitanul Iașilor* ¹⁾, și prin șefii acestor mici statulețe încep a da pept eu inimiții; toate aceste mici statulețe, se formează în două state: *Țara Românească sau Muntenia sub Radu Negru la anul 1290 și Moldova sub Bogdan Dragoș la anul 1350.*

Pe când se forma statele Române sub Bogdan și Radu, în jurul țărilor Române, se formează niște state puternice: Polonia, Ungaria, Țara Tatarilor, iar în secolul al XV-lea, Turcii se apropie de țările Române, prin luarea Constantinopolului, și Rusia creștea încetul cu încetul.

De la constituirea statelor Române, sub Bogdan Dragoș și Radu Negru, Românii timp aproape de 400 ani,

1). P. Maior—Istoria pentru începutul Românilor în Dacia—Vezi asemenea istoria de Dl. V. A. Ureche, București 1867, și Lepturariu Român de A. Pumnul V. III, p. 2—30 Viena 1862.

până la 1610, avură a suferi altă serie de nenorociri, din cauza dușmanilor vecini, ce căutaū să înghită statele Române; ii avură a se lupta cu arma în mână contra tuturor dușmanilor, dintre cari, unii căutaū să le iee nu numai moșia lor, dar să cuprindă întreaga Europă. Așa, Românii se luptară cu o vitejie ce era admirată de întreaga Europă, când contra Polonilor, când contra Ungurilor, când contra Tatarilor, când contra, Turcilor, spaima și teroarea Europei în acele timpuri.

Așa că, pe când puterile occidentale a Europei, se perdeau în lupte de curte, de dinastii, în lupte religioase, în dispute pedante, *Românii la Dunărea, o mână de oameni, țineaū pept ne'nvins Turcilor, cari dacă n'ar fi fost Românii, multe țeri din Europa, erau să fie pașalâcuri turcești.*

Ast-feliū Românii cu spada în mână ș'au apărat integritatea țerii lor, naționalitatea lor, legile și religiu-ne lor.

Cât timp spada română a stat ne'nvinsă, străinii n'au putut să ne ciuntiască patria, ceea ce se întâmplă numai în urmă, când spada Română numai avea vigoarea din timpul lui Ștefan cel Mare și Mihai Bravul, așa că din astă cauză ni se luară Bocovina prin trada-re și Basarabia prin lăcomie.

Numai înțelepciunei virtoșilor și eroilor noștrii Domni precum și iubirei de patrie și vigarosului braț al poporului Român, datorim păstrarea naționalității române; căci din epoca năvălirii barbarilor și până în epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab, viața poporului Român este plină de necazuri și nenorociri, provenite acesteia din cauza invaziunilor și a necontenitelor re-bele, așa că viața sa era: când prebegind, când apă-rându-se eroicește. Acestor eroi datorim conservarea naționalității române și după apunerea lor, căci preve-zetorii și înțelepții noștri Domni, vèzènd puterea cres-

cândă a vecinilor noștri dușmani, și lăcomia lor de a înghiți țerile Române, ni asigurază existența și viitorul închiind alianța cu Turcii, cei mai puternici în acele timpuri, și ast-feliu așeză țerile Române sub suzeranitatea saă protecția Porții Otomane.

Dacă ne întrebăm, iubiți confrăți, care era starea învățeturei, starea scoalei și desvoltărei intelectuale a Românilor și în această epocă aproape de 400 ani de la Dragoș și Radu și până la 1630 epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab, respunsul este negativ.

De și misiunea mea nu este, ca cu ocazia unei disertațiuni asupra lui Gh. Asachi, să fac istoria pe larg a literaturii noastre, ci a face numai o mică privire asupra stărei culturai noastre din trecut, spre a o lega cu cea prezentă: de acea voi arata în câte-va cuvinte care era starea culturai, desvoltării și școalei române și în această epocă, de la Dragoș până la Vasile Lupu.

Cercetând cronicarii noștri și pe cei străini care parte au trăit în acele timpuri, iar alții au scris despre acele timpuri, aflăm că Alexandru cel Bun pe la anul 1401—1432 întemeiasa o școală înaltă de Drept și Teologie în Suceava cu limbele didactice, Greaca și Latina. ¹⁾

Epoteza ezistenței școalei înființate de Alexandru cel Bun o razim pe următoarele împregiurări: în timpul lui Alexandru cel Bun, a putut să existe școale în Suceava, și această credință o razim pe împregiurarea următoarea: în timpul lui Alexaneru cel Bun, înfloria academia de Cracovia, unde mulți tineri Moldoveni, se duceu și învățau carte, și din care școle au eșit Urechia, Miron Costin, Logofătul Tăutu și alții; afară de acestea Alexandru cel Bun era în legături de familie cu curtea Polonă; asemenea Episcopul Cracoviei Petru,

1). V. Gr. Pop—idem p. 36. Vezi asemenea discursul lui A. Hăsdău de la 1837 la școlele din Hotin în Lepturariu de A. Pumnul V, IV p. I. pag. 122.

funda pe lângă academie o bursă pentru Moldoveni. Insuși Alexandru cel Bun, era cuprins de dorințe de a organiza cu instituțiuni bine făcătoare țara sa, și ai da chiar o legislație precum: *pravila legilor*; asemenea în timpul seü se afla la Suceava câți-va barbați, în cler, förte erudiți precum Grigorie Țamblec, cel mai mare teolog al veacului seü, căruia i-a scris însuși Eugenie al IV, papa Romei, invitându l la sinodul de la Florența; Dămian, mitropolitul Moldovei, căruia i-a scris însuși Ioan Paleologul, fiul imperatoarei Constantino-polei, să mérgă la sinodul de la Florența; Alexandru cel Bun, însuși întrase în legături de amiciție cu Ioan Paleologul, cu ocazia trecerei sale prin Moldova la Vienna, când a făcut și Mitropolia Moldovei independentă de Ohrida;—documentul în cestiune declară că l'a vë-zut cu ochii seü, mitropolitul Gheorghie al II-le, în ac-tul seü din 1723 pentru neatárnarea mitropoliei Mol-dovei; asemenea și așezemîntul sinodal a lui Iacob I, mitropolitul Moldovei din 1752—și că acest act a fost luat de mitropolitul Dosotei și dus în Polonia, cu alte acte a țerei în timpul năvălirei în Moldova a lui Sobies-chi: toate aceste împregiurări. arată că în Suceava era o cultură și un centru de științe, care, poate, aü în-demnat pe Alexandru cel Bun, să înființeze scoala ju-ridică și de teologie din Suceava cu limbele Latina și Greaca, mai ales că până în timpul seü documentele și cărțile erau scrise și se scrieau cu litere latine, fiind că arderea cărților scrise cu litere latine, ce se zice că s'a întimplat după sinodul de la Florența, s'a făcut la 1439 sub Iliăș Vodă, iar nu sub Alexandru cel Bun ce a domnit de la 1401—33, după care fapt, s'a întrodus tipărirea cu litere cirilice și cuvinte sirbești ¹⁾

¹⁾. Consultați asupra tuturor acestor cestiuni, pizitoare la tim-pul lui Alexandru cel Bun, următoarele isvoare din colec-

Tot din această epocă după cum ni arată Aron Pumnul, în lepturariu românesc din 1864 Tom. IV, să află și un hrisov a lui Iliăș Vodă scris în limba Română la 1436. Asemenea la 1512 Neagoe Basarab în Muntenia și Bogdan fiul lui Ștefan cel Mare în Moldova, introduc tipariul în țerile lor spre deșteptarea și lumina-rea iubitorilor de litere și arte. ¹⁾ Sub Iacob Despot la 1562 găsim că el înființază la Cotnariu o Universitate cu o bogată bibliotecă, sub conducerea învățătorului Sommer.— Mai multe cărți bisericești, găsim în astă epocă traduse de diaconul Coresi și Mitropolitul Ghena-de Bradul din Transilvania la anul 1580. Tot în această epocă apar și oare-carc scriitori originali, așa: Luca Stroici la 1593 scrie: *Tatăl nostru în limba Română*. La 1595 apare Vornicul Grigore Ureche, cel mai vechiu cronicar Român; *El serie în o limbă curat Română istoria Moldovei de la Dragoș și până la Aron Vodă*.

Aceste documente ni arată urmele oare-cărei culturi și în această epocă, ni arată existența unor seminți în germine, a literaturii și culturai naționale, oprite și înădușite de împrejurări.

Cu toate aceste urme de cultură, ce le găsim și'n astă epocă, însă școală Română, desvoltarea propriu

---

țiunea de scrieri și documente a lui Aron Pumnul: „Lepturar ũ Românesc“ tomul IV, și anume: Dr V. Pop: „*Neaparată trebuință a limbei latine în cultură*“ pag. 112; Timoteu Ciprariu în: „*începutul literaturii românești*“ pag. 236.—N Bălcescu în: „*cuvint preliminar ũ despre isvoarele istoriei Românilor*“ pag. 374, iar în tomul al III, pe Mitropolitul Dosotei pag 42; Mitropolitul Gheorghie al II în: „*Ne-atárnarea Mitropoliei Moldovei*“ pag. 64—67, și Iacob I Mitropol.tul Moldavei pag. 2, vol. IV partea I ia. Asemenea Alexandru Hasdău pag 122-30. Să-se vadă: Ioan Mandinescu, *Istoria Evului Medi ũ* vol. II pag. 260—63. Piatra 1875; și Ioan Marescu, *Istoria Românilor* pag 195 București 1878, și B. P. Hasdău.—Bulit. Inst. anul II, 1867, Sept. Decem. pag. 15, școalele din Polonia.

¹⁾ V. Pop, Tipografele Române. Sibiu 1838.

națională, lipsiaă așa de tare în cât poporul Român avea acuma ca limbă oficială, ca limbă pentru documente și înscricții, ca limba în biserici, avea, zic, limba Slavonă fără să se gândiască, în tot acest lung timp, la pericolu, ce îl amenința de a'și perde limba natală, care abia se mai pastra în sinul poporului, inundată și amestecată și aci de slavism.

Poporul Român în pdriodul de la Dragoș și Radu și până la 1630, epoca lui Vasilu Lupu și Matei Basarab, a fost preocupat principale, cu conservarea individualității sale, cu apararea țerii și păstrarea credinței, religiei și obiceiurile sale. Fiind neconținut în resbele, nu putea să se ocupe și cu învățaturile, cu școală și desvoltarea intelectuală, fiind că împrejurările în care se afla, făceau ca să le lipsiască condițiunile necesare învățemintului și desvoltării intelectuale, adică: *Lipsia, pacea și odihna lăuntrică*

Iată ce zice Dl. I. Iliade, respectiv de aceasta: „*Invățătura în veci a avut trebuință de pace și odihna*, „Soarta ce a gonit pe Dacia întreagă, cu toată „răvna Românilor la învățetura, i-aă făcut însă „din veac în veac a rămâne mai înapoi de cât cealaltă parte a Europei, cu cari îi odată erau de o „potrivă și la braț și la arme și la cunoștinți. Voiă „să zic că, lipsindu-ne mai tot-dea-una odihnă, am „perdut încetul cu încetul și așezemintele de învățetură și creștere, saă de-și ș'aă avut, oare-care „din acestea, s'aă aflat mai tot-dea-una în paralizare. Duhul a început a se tâmpi, naționalitatea „a se stânge, Românul a degenera și a se face prada străinului. Răvna lui la învățetura s'a întrebuințat de străini în felii de chipuri după deosebite epoce.“¹⁾

1). I Eliade.—Raport către banul M. Ghica. Curierul Românesc.—1840 Buzurești. Vezi Dacia literară 1859 Iași, p. 169 sg.

Iată asemenea cum caracterizază Dl. N. Ionescu viața și soarta poporului Român până la epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab.

„In adevăr, putem zice că până în secolul al XVII, până în timpul lui Vasile Lupu și Matei Basarab, Românii noștri au trăit în toate părțile, cu individualitatea lor națională, numai din instinct. Românii au trăit numai pentru a-și apăra teritoriul și tradițiunile străbune, spre a-și sprijini credința lor religioasă: *toate aceste lucruri, care dacă voiți constituiesc patrimoniul moral al unui popor.* ¹⁾)

Negreșit că Românii dăduse semne de conștiința existenței lor, însă epoca de la 1630 este cea mai însemnată, este unul dintre momentele rari, ce găsim în viața unui popor, este momentul când un popor întreg se desceaptă și are cunoștința de drepturile sale.....

Până în 1630, Istoria noastră, viața poporului Român, cuprinde epoca eroică a lui Stefan și Mihai, și a atâtor eroi care s-au luptat pentru apărarea țării și credinței; așa: Românii au viețuit la un loc cu atâta barbari, s-au luptat vitejește contra Polonilor, Ungurilor etc. fără nici un sprijin, în mijlocul atâtor popoare străine, au suferit înriurirea și influența în biserică și în limbă, din partea slavonilor, în cât intelectual, poporul Român până la Vasile Lupu și Matei Basarab avea o fisionomie slavonă: cărțile bisericești, inscripțiunile, limba oficială, ba chiar și a poporului în cea mai mare parte, toate erau slavonizate. *Românii au suferit toate aceste numai ca să-și poată apăra și conserva țara și existența lor.*

1). N. Ionescu—Epoce lui Vasile Lupu și M. Barab.

II.

Starea culturii naționale a Românilor din epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab până la naște- rea lui Gheorghe Asachi 1788.

Voiu continua starea desvoltărei noastre intelectuale în alăturare și cu o mică privire istorică, și în epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab, până la nașterea nemuritorului Gh. Asachi, căutând a arata care era starea învățeturilor, scoalei române, a desvoltărei intelectuale, și în acest lung period, de la 1630 până la 1788; tot-odată voiu atinge și nouele împrejurări politice ce încearcă pe o altă cale, a destruge existența poporului Român ca națiune: *Fanarioșii și influența rusască si austriaca.*

Epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab, până la 1821, cuprinde timpul de deșteptare a conștiinței poporului Român, iar de la 1821 încoace se începe manifestarea deplină a conștiinței naționale, se începe traducerea în fapte a deșteptărei conștiinței naționale.

Este adevărat că, cu moartea lui Mihaï Bravul la 1601 spada română este pusă în teacă. Ea s'a odihniț saū mai bine zicând a șezut amărâtă în teaca 276 ani, privind toate mizeriile și cumpenele grele, ce treceau peste poporul Român, lăsat ca de ici înainte să le învingă numai mintea sa.

Ea reappare însă după 276 ani, la 1877, pentru a face fapt îndeplinit, deșteptarea conștiinței naționale și deplina manifestare a acestei conștiinți.

Ea reappare la 1877, în lupta pentru independență nu numai a poporului Român, ci și a emancipărei altor popoare. Ea consacră și sancționează la 1877 cu sângele fiilor poporului, drepturile și instituțiunile, care sunt produsul deșteptărei naționale, a minței poporului Român, obținut de generațiile ce s'aū succedat din epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab și până astăzi.

Cu epoca acestor înțelepți și mari domni ai popo-

rului Român, se începe un nou ordin de lucrări și o nouă viață în soarta poporului Român, se începe deșteptarea conștiinței naționale, fapt ce se vede analog și în istoria altor popoare în acest timp.

Să vedem pentru ce epoca lui Vasile Lupu se numește epoca deșteptării conștiinței naționale și cum aceasta se continuă până la renașterea noastră.

Românii încetând de a se mai luptă, după cum zice D. N. Ionescu ¹⁾, pentru apararea individualității, i se văzură amenințați de alte două pericole: influența slavonă și greacă asupra culturii și limbei noastre, și de aceea Românii trebuiau să înceapă lupta pe calea culturii și dezvoltării intelectuale contra acestor dușmani:

Momentul era critic, situațiunea lăuntrică grozavă. totul era turcesc, de la capul statului până la cel din urmă funcționar, instituțiunile țerei desnaționalisate, înriurirea și corupția fanariotică, care puneau și depuneau Domnii prin intrigile și banii lor varsați la Constantinopole, și în urmă luăți în sutit prin stoarcerea țerii, starea lăuntrică era după espresiunea lui Miron Costin „o cumpănă de peire a neamului nostru, si numai deșteptarea constunței ne-au scapat.“ Și dacă Românii în această epocă nu se văd făcând fapte mari pe câmpul de luptă, ca sub Stefan și Mihai, îi pe câmpul științei dezvoltării, pe câmpul învățeturilor, lupta pentru a și asigura și în viitoriu existența națională, pe care bătrânii o conservară cu arma în mână. Această asigurare a viitoriului și a existenței naționale, Românii caută în aceste timpuri a ș'o asigura prin învățetură și conservarea limbei natale, care atunci era înădușită de slavism și grecism. Așa în cât putem zice că istoria noastră intelectuală, începe de la asaltul ce l'am dat limbei slavone, în acele timpuri și din moment ce ani începăt a învăța cartea Românească.

Vasile Lupu opune, acestor dușmani, armele deșteptării conștiinței naționale; așa: înființază în monastirea

1). N. Ionescu—Epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab p. 7 Iași 1868.

sf. lor Trei-Erarchi, zidită de dînsul, o scoală înaltă, numită: *Academia Vasiliană*, în care se predau științele juridice și teologice; se învăța limba Română, Greacă, Latină și Slavonă; dotă acest institut cu trei moșii; înființă mai multe scoale pentru limba Română. Esclude din biserică, din actele oficiale, limba slavonă¹⁾ ce esista de pe la 1439 după sinodul din Florența, așa că serviciul divin să se facă în limba poporului. Institui la sf. Trei-Erarchi cea întâ tipografie, ajutat și de Petru Movilă, mitropolitul Kievului, care era Român; pune cu ajutorul eruditului mitropolit Varlam, să se traducă în limba română toate cărțile bisericești.

Iată ce zice Dr. Vasile Pop în disertăția sa asupra tipografiilor românești, despre tipografia lui Vasile Lupu.

La anul 1640 Vasile Lupu a înființat o tipografie românească și grecească în monastirea Sf. Trei-Erarchi, numită tipografia *Domnească*.

Cărțile ce se găsește tipărite în această tipografie sunt:

Cazanie, tipărită în Iași în tipografia domnească sub Vasile Vodă și Varlam Mitropolitul 1643.²⁾

Respunsuri ale Mitropolitului Varlam în potriva Catehismului românesc ce cuprindea dogmele Calvinilor la 1642.

Șapte taine a Bisericeii răsăritului 1645.

Carte de pravilele împărătești tipărită la anul 1646.

În unire cu eruditul Mitropolit Varlam ține la anul 1645 cel întâi sinod în Iași unde au fost mai toți prelații din Moldova și țara Românească precum și însuși patriarhul Constantinopolului, și fereste biserica Română de influențele reformei lui Luter și Calvin. Tot la acest sinod, s'au luat decizie de a se lucra un manual de: *mărturisirea credinței ortodoxe*, care s'a lucrat de Petru Movilă. Această carte a fost și este de cea mai mare importanță pentru religiunea ortodoxă, căci

1). V. A. Ureche—*Istoria Românilor* 1867—*Domnia lui Vasile Lupu*.—vez asemiuea A. Hâsdeu, discurs la scoalele din Hotin 1837.

2). Această carte, rară spre vedere și întrebuițare. încredințază Dl. V. Pop că la anul 1821 înființasă în Brașov i s'a încredințat prietenește de boerul Neculai Văcărescu. *Marele Vornic de Cutie a principatului țerei Românești* Dl. V. Pop *Tipografiile românești*—Sibiu 1838.

ortodocșii n'aveau până atunci un manual al mărturisirei credinței lor, unde să se cuprindă într'un sistem toată învățetura și dogmele religiei creștine ortodoxe¹⁾

Vasile Lupu face mai multe legiuiri pentru administrarea țerei, care poartă și până astăzi numele de *pravila lui Vasile Lupu*.

Probele existenței scoalelor lui Vasile Lupu sunt: documentele, prin care Vasile Lupu, donează, scoalelor înființate de dînsul la Trei-Ierarhi, zidirile din acea mănăstire și trei moșii. Aceste documente au fost descoperite de Gh. Asachi, în bibliotecile din Galiția între anii 1822 — 27; când era agent la Viena.— Aceste documente erau duse în Polonia, de mitropolitul Dosotei la 1688, când Sobieschi invadasă în Moldova:— Dosotei, murind, documentele remase în Polonia.

Asachi, descoperind aceste documente; le-au prezentat lui Ioan Sturza; acesta a ordonat să se eie din mîna călugărilor greci, de la Trei-Ierarhi, casele și să se dea scólelor; iar pentru moșii să se întenteze proces, care s'a căștigat definitiv în favoarea scoalelor la 1846²⁾.

Paul de Alepo, în călătoria sa prin Moldova și Țara-Românească între anii 1650—60, declară că însuși a văzut scólele înființate de Vasile Lupu la Trei-Ierarhi.³⁾

Gheorghe Stefan Vodă, urmînd la tron, după Vasile Lupu, dede un *suret întăritoriu tuturor dispozițiilor lui Vasile Lupu relative, la scoalele înființate de El*⁴⁾.

În scólele înființate de Vasile Lupu s'au format și luminat un mare număr de barbați aleși și învățați precum: Costineștii, Cantimireștii, Dosofteeșcii, Eustrateșcii, cari au fost scriitorii erudiți ai Moldovei, și au scris despre scólele lui Vasile Lupu, c a discipulii ai acelor scóle.⁵⁾

¹⁾ Această carte este tradusă din L. Rusască și tipărită la M-rea Némtului.

²⁾ Gh. Asachi—Chestin învățeturei p. 14 și 13 Iași 1858 — Vezi asemenea Gh Misail epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab pag. 70—77. București 1866.

³⁾ D. P. Hasdeu — Archiva istorică a româniei tom. I partea II.

⁴⁾ Să se vadă acest document în Uricariu titlul III pag. 279.

⁵⁾ Misail—Epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab. pag. 71.

Toate aceste mărețe acte a lui Vasile Lupu, fac ca poporul Român să respire un aer românesc, fac să se cunoască cine este și care este viitorul seǖ. Aceleași acte face și Matei Basarab, contimpuranul seǖ, în țara Românească.

Desteptarea și impulsivitatea dată de acești Domni pentru limba Română, se continua de la 1630 până la 1711, ivindu-se în acest timp scriitorii și barbați erudiți. Așa: Eustație care scrie istoria Moldovei de la 1632—46; Miron Costin la 1650, cel mai vestit istoric român; Mitropolitul Dosotei, cel mai erudit dintre contimporanii seǖ și care a scris foarte multe cărți în cea mai curată limbă română; asemenea logofătul Vasile Damian și Teodosiu Dubeu pe la 1708.

Abea începuseră Românii a se deștepta, abea începuseră a simți bunurile introducerei limbei natale în școală și în biserică, luptând cu toate greutatețile timpului și interesându-se a le învinge, și iată că o nouă nenorocire amenință și existența poporului Român și dezvoltarea sa intelectuală: aceasta este domnia Fanarioților de la 1716 până la 1821.

Înainte de a arata starea dezvoltării noastre intelectuale de la Vasile Lupu și până la nașterea lui Asachi sau începutul secolului XIX, voi arăta nouele împrejurări și înriuriri lăuntrice și din afarice, ce se ivesc rând pe rând asupra soartei poporului Român, împrejurări ce caută fie-care la rândul lor a strânge în brațe pe poporul Român, ca momița pe puț, fie-care din punctul lor de privire pentru a pute înghiți, și distruge mai pe nesimțite existența sa.—Voesc să ve amintesc despre înriurirea fanarioților și domnia lor, influența Rusască și Austriacă, ce apar în istoria poporului nostru de prin secolul al XVII și decăderea din ce în ce a puterii Turcilor.

1976
867

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI

Iată ce zice Dl. Gh. R. Melidon, respectiv de venirea grecilor Fanarioți în țara noastră și despre intențiunea amestecului lor în afacerile noastre :

»Când Mahomed II cuprinse Constantinopolul și toată împărăția grecească la 1453, un mare număr de greci din familiile grecești, aleargă să caute adăpost la Români, care erau de o lege cu dâșii.—Românii primiră cu bunătate pe acești străini fugari și nenorociți.—Bizantinii însă nu căzură așa de reu de cât din cauza corupțiunii lor celei prea mari, în cât cei mai mari ai lor vindea și neam și țară la Turci pentru ambițiuni personale, iar poporul de jos, primi mai bucuros pe Turci de cât să mai sufere corupția mai marilor lor. Asemenea oameni stricați venind în țară la noi, începură pe nesimțite a respândi ideile și obiceiurile lor.

Acești Bizantini venind în țară, aduseră cu dâșii lăcomia și tot feliul de petreceri așa că despărțiră poporul în mari și mici nu după merite ci după modul petrecerii, mâncării și hainelor, sau cum zice Gh. Asachi: *»împărțiră poporul în mâncători și muncitori : Grecii erau mâncători și poporul Român muncitori«* și prin aceste deșteptară între Români nedreptatea, lăcomia, invidia. Aceasta rezultă cu atât mai mult și de acolo că acești Greci Bizantini, care veniră la noi, nu erau meseriași, ci popi și logofeți, prin urmare niște trândavi, care găsind aici adăpost căuta să trăiască din munca locuitorilor țerei.

Pe când până atunci Domniile noastre zideau monastiri și le dona pentru ajutorul rânișilor, bătrânilor, infirmilor și săracilor, Grecii căutară a se strecura prin ele, a îndemna pe donatori să dea și să închine aceste

averi monastirilor grecești și la patriarhie ca să aibă cu ce trăi ei.»

Pe când Grecii călugări puneau stăpânirea prin viclenie pe averile monastirești, pe averile Românilor, grecii calici se filtrau prin orașe și sate, acaparând negoțul, iar grecii logofeți, desvătău pe Români de la iubirea pentru stabilitate, de la credința cătră vechile lor familii domnitoare, îndemnând pe boeri la domnie, provocând ast-fel lupte lăuntrice și partide în cât videm că în un interval de 70 ani, numai în Moldova se schimbă 17 domni. ¹⁾

Cu asemenea apucături și moravuri stricate, aduse de greci, era imposibil orî-ce stabilitate, orî-ce progres, și aceasta din cauză numai că *Românii primiră în casa lor pe străini*, așa că acești străini, tolerați și de slăbăciunea și de lăcomia porții Otomane, aduse în cursul anilor de pe la 1550 și până la 1716 atât de mari amărăciuni în poporul Român, în cât cu începutul secolului XVIII, Românii se găsiră căzuți cu totul în mânele acestor streini.

Greșală aduce greșală, păcatul nasce păcat; așa pățiră și Românii cu bunătatea lor primind pe greci în sinul lor; pățiră, zic, ca proverbul cu șerpele înghețat, așa că Românii ca să scape de acest șerpe, căutară să se arunce în brațele Rusiei, așa că streinul adusă pe strein, după cum foarte judicios, zice Dl. Gh. Misail, prin următoarele cuvinte: *Pentru ca să se rescumpere pcatul încrederei în streini, streinul adusă pe strein, iar streinul fanariot, pregătea calea perpetuei domnii a străinului de la Nord.—Nordul începuse, nordul voia a sfârși. Fanariotul*

¹⁾ Gh. R. Melidon—Istoria Națională pentru popor pag. 54-76 București 1876.

nu era de cât puntea, trăsătura de unire a începutului și sfârșitului, sclăviei ¹⁾.

Consecințele amestecării fanarioților în afacerile țerei, au făcut pe Români, la 1711, să se arunce în brațele Rusiei, iar Turcia ca pedeapsă asupra Românilor pentru această greșală, dădu domnia țerei fanarioților sau unor aventurari din Constantinopol, cariî torturară țerile Române 120 ani!

O dată, domnia țerilor dată pe mâna Fanarioților, Rusia își joacă în tot acest timp, prin Fanarioți, planurile sale de cucerire și supunere a țerilor Române, prin ademenirea favorilor ce se pare că dă Românilor.

Respectiv de influența și scopurile Rusiei, iată ce zice eruditul nostru scriitor *D. A. Xenopol*: » Din toate țerile cu care Româniî au fost în contact și a avut înriurire asupra noastră, Rusia avu înriurirea cea mai întâi din cauza întinderii și puterii acestei împărății, apoi fiind că producându-se într'un veac mult mai înaintat, putea să eie în slujba sa toate luminile și toată ghibăcia politică, ce caracterizază timpurile moderne. De la cucerirea imperiului Bizantin prin Turci, Rusiei remase dreptul și îndatorirea de a apăra biserica creștină ortodocsă în potriva Otomanilor, căci după ce puseseră mâna pe Constantinopole, pe de o parte voiau să se întinze spre apusul Europei, pe de alta spre răsăritul ei.

Noi eram nisce popoare ortodocse, căzute prin împrejurări tot sub supremația turcească. Apropiindu-se Rusia de noi, era cu neputință să nu trezască în ea un feliu de simpatie, ca unii ce ne închinăm aceluiași D-zeu și zaceam împreună cu multe alte popoare creștine sub ju-

¹⁾ *Grh Misail*—Școalele sub fanarioți, buletinul instrucțiunei 1865—București.

gul otoman. — În resboaele încinse între Ruși și Turci, poziția noastră ajunsese a fi din cele mai grele. — Așezați între aceste două popoare, țerile noastre deveniră câmpul de luptă a acestor doi inamici și a tot felul de înriuriri ¹⁾.

Rusia vezând că drumul cel mai scurt și direct către Constantinople sunt țerile noastre, ea care urmărea visul lui Petru Cel Mare: luarea Constantinoplei, a căutat tot-de-una să aibă drum deschis prin țerile noastre, și ca să-l aibă sigur, ea credea că mijlocul cel mai bun este de a ne cuceri, nu fățiș, ci pe ascuns și pe calea ademenirilor. Aceasta se vede din toate tratatele ce le făcea Rusia cu Turcia de la 1711 de când apărură în țerile noastre și până la 1856, când influența sa în orient a fost învinsă. Toate tratatele de la 1711, 1739, 1774, 1792, 1812 și 1827, probează aceasta ²⁾.

Nu zic că Rusia prin aceste tratate n'a adus și oarecare ușurări și îmbunătățiri poporului Român, însă tot scopul pentru care le făcea s'a văzut cu ocazia articolului introdus pe furiș în regulamentul organic la 1831 prin care ni răpea autonomia țerei. ³⁾.

Înriurirea Austriei, de la începutul atingerii sale cu țerile Române, este în scopul de a le înghiți, pe motive de a se opune Rusiei și a'și deschide căi pentru strecurarea mărfurilor sale în Orient.

Scopurile ei se dovedesc prin tratatul de la Passarowitz, când a luat Oltenia și a stăpănit-o mai mult timp; asemenea prin tratatul de la 1775—7, când ne-a'și luat Bucovina «. ⁴⁾.

¹⁾ *A. D. Xenopol* — Resboaiele între Ruși și Turci Vol. I. Iași 1880.

²⁾ *A. D. Xenopol* — Resboaiele între Ruși și Turci Vol. II.

³⁾ Ibidem.

⁴⁾ *A. D. Xenopol* — Resboaiele dintre Ruși și Turci Vol. II, Iași 1880. — Vezi asemenea actele răpirei Bucovinei.

Țerile Române erau pentru Austria și Rusia **Mărul de Aur**; fie-care voia să-l iee, și neîmpăcându-se, și aceasta spre fericirea noastră, se păzeau una pe alta, ca să nu-î ieie, mulțemindu-se câte-o-dată, a tăe fie-care câte o bucată din el, din cauza slăbăciunei Turcilor, suzeranii noștrii atuncea și păzitorii acestui *măr de aur*, pe baza capitulațiunelor străbunilor noștrii. Turcia de la 1711 încoace mergea spre slăbire și decadentă, din cauza anarhie și despotismului seǔ, și din cauza stărei sale ignorante, lipsită de ori-ce cultură și dezvoltare — Pe lângă aceasta, ea era pământul făgăduinței către care visau toate scopurile și întreprinderile Rusiei. — Ast-fel fiind starea și gândurile vecinilor noștrii în periodul de la 1711 încoace, ori-cine poate înțelege ușor cât de grea și amară era soarta poporului Român între acești lupi, și mai ales când țerile noastre aveau un guvern străin: *Fanarioți*.

Și dacă Românii au scapat și din acest lung period de chinuri și amărăciuni, aceasta se datorește geniului și vigoarei poporului Român; se datorește apostolilor dezvoltării intelectuale, care au ținut nestins focul culturii naționale în mijlocul acestor întunecimi și cumpe-ne grele pentru poporul Român.

Acesta este motivul pentru care am atins aceste înrîuriri, ca să vedem starea poporului în acele timpuri și să ne convingem că numai dezvoltării intelectuale, deșteptării naționale conduse de apostolii scoalei și luminei, datorim conservarea și scaparea noastră.

Care putea deci să fie soarta scoalei române în aste împrejurări și în acest lung period dureros?

În tot acest timp, adică de la 1716 și până la 1800 scoala română, este înădușită, dezvoltarea intelectuală și națională este înlăturată și virtutea Românească nu se

mai manifestează de cât prin fapte izolate a vre unui adevarat boer Român sau a vre unui bărbat învățat sau a vre unui metropolit și episcop patriot.

Limba Română era alungată din scoale, din conversații, din acte oficiale și diplomatice, ba chiar și din bisericile de prin orașe. Ea se păstra numai în siul poporului muncitor, **la sinul și țitele mamelor române**. Ea se păstra în biserici, și oare-care monastiri, iară scoala română trăea câte prin un dascăl bisericesc sau preot, care aduna copii la el saũ biserică, și îi învața: *buchele, ciaslovul, cântarile și a scrie în limba natală*. Peste tot în colo domnea scoala greacă, și cine nu știa grecesce nu se considera *nici ca om, nici ca român, ci moșic, dobâtoc!*

Acei Români, care apar în acest period ca învățați, ca scriitori, ca cronicari, înzestrați și cu cunoștința limbii patriei, pe lângă cunoștința altor limbă și științi, aceștia și capatau această cunoștință în sinul familiei și în școale afară din țară, mai ales în Cracovia.

Cu toată domnia apăsătoare a fanarioților, cu toată persecuțiunea ce făceau aceștia limbii și scoalei Române, cu toată influența și inriurirea rusască, videm că *geniul poporului român nu se stinge*, iar numărul apostolilor desvoltării și literaturii merge crescând din ce în ce, pregătind terenul renascerei, așa că primul patriarh al secolului al XIX ne presintă un numer de apostoli pus la muncă și luptă pentru triumful desvoltării și renascerei noastre intelectuale.

Aruncând dar privirile și în epoca Fanarioților și până la nascerea lui Asachi 1788, găsim nume ilustre de bărbați erudiți ai poporului Român; așa citând pe cei mai principali, găsim pe cronicariul *Neculaș Costin*, la 1708, care scrie istoria Moldovei; Mitropolitul *Gheorghe al II* la 1723, luptându-se pentru independința bisericeii și lă-

sînd un document foarte important: »*Ne atîrnarea Mitropoliei Moldovei.*

Principele Dimitrie Cîntemir la 1710, cel mai erudit și mai mare scriitor a timpului.—Între anii 1733—1779, apar scriitorii: *Ioan Neculcea*, *Necolae Mustea*, *Ioan Cîntă* și *Ioan Cogălniceanu*, iar în cler apar Mitropoliții: *Jacob I*, *Jacob II Stamat*, cel mai mare apostol al bisericeii și naționalității Române.—În Muntenia găsim în aceste timpuri la 1754 pe cronicarii *Radu Creceanu*, *Radu Popescu* și *Radu Lupescu*: pe *Alexandru Văcărescu* la 1790 primul poet Român; pe *Inachiță Văcărescu* la 1787 dotînd literatura fereii cu cea înteiu gramatică Romîna.

În Transilvania pe *Samuil Clain* renumit ca istoric, filolog și teolog; pe *Gh. Șincă* și *Petru Major*, cei mai mari istorici și scriitori ai poporului Român din întreaga Dacie ¹⁾.

Aceștia și alții sunt în epoca cea mai critică și jalnică a poporului Român, epoca Fanarioților, apostoli cari au ținut aprins focul sacru al Muzelor, al limbei și naționalității Române.—Tot secolul XVIII, cel mai tragic pentru poporul Român, acești apostoli muncesc prin toate căile și mijloacele posibile, sufer toate greutățile și năduhul timpului, resistă la toate persecuțiile, închisorile și ecsilurile, pentru sfînta cauză a poporului Român. Lucrărilor și materialurilor acestora, se datoresce impulziunea, avîntul și energia de care se vîd însuffați toți barbații noștri, toată acea pleiadă ce apare la începutul acestui secol și care prepară renașterea și o fapt îndeplinit.

Înainte de a închide această parte, voiu aminti ca omagiu, că în acest dureros period de la 1711 în coace, clerul Român din toate țerile Române, au lucrat foarte mult și pentru conservarea și pentru desvoltarea limbei

¹⁾ *V. Gr. Pop*—Conspect asupra literaturii Române. București 1875.

Române. Cele mai multe cărți apărute în limba Română în acest period sunt cărțile bisericești. Voiu exprima asemenea eterna mea recunoștință *bisericeii Române și Mamei poporului sătean*, căci în altarul bisericeii și la sinul mamei s'au păstrat în aceste grele timpuri limba poporului Român ¹⁾.

Asemenea voiu aminti, și cu aceasta un omagiu și recunoștință eternă, că în acest period plin de chinuri, dezvoltarea intelectuală, cea mai mare și mai activă a început la frații noștri din Ardeal și că ei ne-au ajutat foarte mult în dezvoltarea noastră intelectuală și națională ²⁾.

Cu aceasta am finit privirea sumară asupra stărei și mersului dezvoltării intelectuale a poporului Român de la colonizare și până la sfârșitul Seculului XVIII sau începutul secolului present.

De aicea voiu întra special în materia acestei disertații, adecă *viața, lucrările și scrierile lui Gh. Asachi*.

---

¹⁾ *V. Gr. Pop*, conspect asupra literaturii Române pag. 52 București 1875.

²⁾ *Idem* pag. 54.—Vedeți asemenea: *Gh. Misail*; Scoale la Românii 1800—1831—Buletinul instrucțiunei 1865 București.

III

GHEORGHE ASACHI

(1788—1869.)

I.

Starea culturii naționale a Românilor în epoca nașterii lui Gheorghe Asachi 1788.

Înainte de a desvălui biografia nemuritorului Gheorghe Asachi, înainte de a arăta lucrările și faptele sale, pentru cultura și dezvoltarea intelectuală și națională a poporului Român, să punem încă odată în relief starea țărilor române la sfârșitul secolului al XVIII și începutul veacului prezent, că din această stare foarte critică și amară, să putem judeca și aprecia toată însemnătatea neprețuită a lucrărilor și sacrificiilor lui Gheorghe Asachi.

Domnia Fanarioșilor în periodul de la 1716 și până la 1821, umpluse paharul amărăciunii și a mizeriilor de tot felul, aduse asupra poporului Român, pentru ca să-i piardă cu totul existența și neatârănarea sa.

Domnia Fanarioșilor, și uneltirile Rusiei, în zecimele de resbele purtate cu Turcii prin țara noastră, adusă poporul Român la așa stare nenorocită, desperată și la așa cumpenă grea, în cât numai *Providenței și geniului poporului Român*, se datorește scaparea și mântuirea noastră.

Iată cum prezintă starea socială, politică, națională și culturistică a țerei noastre, la începutul acestui veac DL. A Vizanti în scrierea sa: *Veniamin Costache*. Tabloul ce ni-l înfățișază D-sa, ca consecință a domniei Fanarioșilor și înfriurii streine, bazat pe autoritatea celor mai mari scriitori, d.n care cei mulți, marturi oculari, cste grozav-

»Cătră capătul secolului al XVIII, atunci pe când popoarele Europoi sguiduite prin propaganda filosofică și prin mișcarea spiritelor din Occident, tind la o mui dreaptă organizare și reconstituire politică și socială, Moldova, ca și țerile surorī, era acoperită de vālul unei nopți reci și întunecoase,—Aici, un popor întreg, zăcea ferecat în lanțurī, sub ruinele glorielor sale trecute!

Nici lacrimiele, nici tânguirile, nici suspinul, nu mai tulbura de mult adâncă tăcere ce se lățise peste dânsul. Occidentul uitase pe descendenții *ostașilor lui Hristos* și pe apărătorii civilizațiunei de la Dumărea, iar Bonaparte, Eroul timpului, cătră care Românii—sub adierea învieitoare, ce suflase atunci spre orient legionarii republicei franceze,—și îndreptase un moment speranțele; Bonaparte, zic, de abia putea se creadă că sub acest vël sepulcral mai trăește o națiune care să poată fi rechemată la viață!

Timpuri glorioase și fericite ale lui Stefan Cel Mare și Vasile Lupu, instituțiuni strămoșești și tradițiuni naționale, sunteți voi oare uitate?

În locul Domnilor pămenteni găsim niște *Beți străini*, care cumpăraui tronul la mezat și se mântineau pe dânsul cu prețul sărăcirei poporului și al înstrăinării drepturilor și intereselor lui naționale.

În locul boerimei și a ostașilor români, eștiți din rărunchiu poporului, se crease a birocrăție streină, pe cât de coruptă pe atata de ignorantă, și cete de mercenari: și unii și alții recrutați de prin foburgurile Constantinoalei.

Clerul, făclia bisericeii și poporului, scutul tradițional de ocrotire a națiunei, era și el căzut, desconsiderat și persecutat. Grecii inundasé cinul călugăresc și închinându-se lui Mamona ducea o viață trândavă, storcând averea așăzemintelor de bine-faceri

Breslele și corporațiunile românești erau, unele sfărmate, altele sărăcite și ligurați numai cu numele. Comerțul, meseriile, mica industrie, cu un cuvânt toate puterile productive ale țerei erau aproape de tot cuprinse de Greci, Poloni, Germani, Ebrei și alte neamuri, care, la adăpostul protecțiunei streine, esercitați profesiunile în tihnă.

În privința instrucțiunei, după zisa chiar a unui principe domnitor, Grigore Ghica, videm că: era puțină lumină, dar multă prostie.

În locul scoalelor naționale se înființase scoale grecești, care, deși se întrețineau cu banii românilor, erau înse deschise numai pentru streini.—Pământenii erau însă nevoiți a încredința educațiunea copiilor lor unor venetici; ear aceștia, nutrind scopuri cu totul streine deșteptărei românilor căutați se înăbușască ori ce espanziune a spiritului național și caracterului tinerimei.

Limba grecească luase locul limbei române; prin scoale, prin cancelarii, chiar și prin templele religioase se scriea și se cetea numai grecește.

Sub numele de adunări obștești era: *Divanul*, o instituțiune numai, cu nume fără de nici o putere, fără de nici un efect, căci boerii tremurau înaintea Domnului creatura Sultanului, eară slujbele țerei se vindeau: *legile numai csistau, obiceiurile și tradițiunile bune ale țerei erau uitate și nesocotite, justiția se aplica după voința și placul celui ce o distribuca* » ¹⁾

Spre a colori și mai bine tabloul ce represintă starea de mizerie, de suferinți și nenorociri, în care adusă țara Domnia fanarioșilor, amestecul și ingerința streină, vom aduce mărturia D-lui *George Misail*: Eată ce zice D-sa asupra stărei sociale și intelectuale a Românilor de la 1700—1800.

Patul lui Procust. Eacă singurile cuvinte prin care se

¹⁾ A. Vizanti—Veniamin Costachi pag. 9—17. Iași 1881.

poate traduce ceia ce a suferit România, sub secolul fanarioşilor !!! Căci, în adevăr, de s'ar crea o mitologie modernă, şi dacă acea mitologie, la rândul ei, ar voi a crea un instrument uriaş de tortură, un instrument colosal, în care să încapă un popor întreg, apoi acel instrument n'ar pute fi mai aspru de cât patul lui Procust. Românii l'ar subranumi patul fanarioşilor. În adevăr, precum acel renumit bandit al anticităţii Eline, răteaza extremităţile cele mai lungi de cât patul seu, şi întindea cu cleştile pe cele mai scurte ale nefericitorilor ce'i cădeau în mână, de asemenea şi aceşti arendaşi din fanar, în regnul lor de 120 ani, au ciuntit, au estermi-
nat tot ce avea România de mare şi naţional, întinzind cu curele, la nivelul corupţiei lor, tot ce un guvern românesc ar fi retezat şi nimicit în popor. Fanarioşii n'au respectat nici unul din drepturile ţerei, nici una din instituţiunile ei. Nu e mijloc laş şi degradat pe care să nu'l fi întrebuinţat ei spre a face bani şi aşi asigura domnia unor ţeri părăsite de Turci depradaţiunelor şi neomeniei lor!¹⁾

Aceasta era starea socială şi intelectuală a Moldovei şi a României în genere la sfârşitul secolului al XVIII şi începutul secolului prezent.

Acesta este şi momentul şi timpul bine-venit, când apare pe orizontul Moldovei, **Gheorghe Asachi**, cu o vocaţiune, cu o predestinaţie, putem zice, de a lucra şi munci la opera dezvoltării intelectuale şi naţionale a poporului Român.

Pentru remediarea, tămăduirea unei stări aşa de cangrenoase, aşa de bolnave ; pentru împrăştierea unei negure şi întuneric aşa de profund, ce apasa conştiinţa şi sufletul poporului Român, trebuieă create din temelie, mai toate acele instituţiuni producătoare de vindecare fizică şi morală, şi de luminare a minţii.

¹⁾ Gh. Misail—Bulet-Instrucţiunei pe Sept. 1865 pag. 49

Trebueau scoale naționale, trebueau tipografii, trebue u cărți și o presă, trebueau mijloace și barbați instruiți, cari sã muncească cu devotament, și sacrificiu la deșteptarea generală și sã lupte cu bărbăție pentru a munci și imprăștiia negura ce ascundea lumina științei și a adevărului¹⁾.

Aceste mijloace și altele nenumarate, absolut trebuitoare pentru civilizația, deșteptarea, desvoltarea și emanația poporului Român, s'au pus în lucrare, în mișcare în Moldova, de către nemuritorul **Gheorghe Asachi**, unele din propria sa inițiativă și stăruință, altele cu ajutorul și susținerea ilustrului mecenat al muzei române, **Mitropolitul Veniamin Costachi**, contimpuranul lui Gh. Asachi, carele neintrerupt a asociat pe Veniamin Costachi la toate actele mari făcute pentru rîdicarea neamului românesc; acești doi primii apostoli, din epoca deșteptării și renașterii noastre, au muncit cu sudori de singe în această parte a României; au suferit năduhul și toate greutățile și persecuțiile grelelor vremi în care au trăit, și au lucrat, fără preget, cu tot devotamentul și sacrificiul pregătind epoca de reînviere și deșteptare națională sub toate punctele de vedere a activității poporului român²⁾.

Înainte de a intra în desvălirea proprie a sujetului nostru, vom face încă o degresiune spre a arunca privirile noastre încă o dată în trecut și a vede diferitele epoce succesive în care au apărut barbați erudiți și susținători ai desvoltării noastre intelectuale.

Dacă facem o mică privire istorică asupra scriitorilor români, ce au apărut în ogorul culturii naționale, vedem că de la formarea statelor române sub Bogdan Dragoș și Radu Negru și până după epoca renașterii noastre, vedem un ce providențial că, în tot acest lung șir de ani geniul culturii ați fost susținut și conservat câte prin unul sau doi români învațați ce se iveau rând pe rând.

Cei mai mulți din apostoli desvoltării noastre intelectuale încep a se ivi de pe la jumătatea secolului al XVIII încoace și pe la începutul secolului present.

¹⁾ *A. Vizanti*—Veniamin Costachi pag. 19 Iași 1880.

²⁾ *A. Vizanti*—Veniamin Costachi pag. 19.

Dăm aci o tabelă cronologică a celor mai principali din scriitorii noștri români.

Ioan Marele Logofăt	1436 — —
Vornicul Urechie	1594 — —
Mitropolitul Iacob Varlam	1600 - 1668
Mitropolitul Dosoteiū	1630 — 1690
Nicolai Milescu	1638 — 1670
Miron Costin	1653 — 1692
Dimitrie Cantemir.	1673 — 1723
Neculai Costin	1675 - 1712
Ioan Neculcea	1685 — 1743
Neculai Mustea	1690 — —
Spatariu I. Canta	1705 — —
Enache Cogălniceanu	1733 — 1790
Iacob II. Stamati	1748 — 1803
Iaco ^b I. Mitropolitul Moldavei	1750 — 1761
Gheorghe Șincai	1753 — 1814
Petru Majoru	1753 — 1821
Mitropolitul Veniamin	1768 — 1846
C. Conachi	1780 — —
Alecsandru Beldiman	1785 — —
Gheorghe Asachi	1788 — 1869
Anton Panu.	1797 — —
Gheorghe Săulescu	1798 — —
C. Aristia	1800 — 1877
A. Donici	1800 — —
Eliadi	1801 — —
I. Majorescu	1809 — —
C. Negruți	1809 — —
Grigore Alecsandrescu	1812 — —
Cesar Boliak	1813 — 1880
Neculai Bălcescu	1815 — —
August Tr. Laurian	1815 — 1881
M. Cogălniceanu	1817 — —
Dimitrie Gusti	1818 — —
I. Văcărescu	1818 — —
Vasile Alecsandri	1821 — —
Dimitrie Bolintineanu	1826 — —

Observând această tabelă orî cine poate vede cum și prin cine cultura noastră națională și limba poporului a fost susținută, păstrată, cultivată și transmisă posterității ca cel mai scump tesaur, fără care o națiune nu poate esista.

Acuma după ce ne-am format o idee despre starea în care se găsea națiunea română în momentul când apare Gheorghe Asachi vom pute judeca importanța rolului ce a avut Asachi în toate actele sale. Trecem dar la materia proprie a subiectului nostru

II.

Viața lui Gheorghii Asachi.

Din mulțimea seminților ce se aruncă în pământul roditor, sunt unile care au atâta vigoare și fecunditate în cât rezistă tuturor intemperiilor, tuturor fortunilor timpului, încolțesc, rodesc și produc fructele dorite.

Din aceste semințe, din aceea pleiadă de barbați erudiți viguroși și virtoși, ce apar în epoca dezvoltării noastre intelectuale, face parte și nemuritorul Gheorghe Asachi.

Ce lucru minunat și misterios se vede în soarta și viața poporului Român! — Când privim trecutul său istoric și culturalistic, suntem obligați a recunoaște și a vede mâna **Providenței**, lucrând în soarta și viața acestui popor, ne lăsând *geniul seu* să se piardă și ne contenit făcând să apară, rând pe rând, barbați pe terimul istoric, pe terimul culturii și dezvoltării intelectuale, păstrând și continuând ast-fel geniul și existența acestui popor.

Când privim dar, în trecutul nostru, videm că Românii în toate timpurile ș'au avut apostolii lor și pe terimul istoric și cel culturalistic în așa rând de succesiune misterios și providențială că, când unul dispăre, altul să ive în loc; așa: pe când eroul și bătrînul Mircea, domnul țerei Românești, moare la 1419, în Moldova apare Alexandru cel Bun la 1401 ¹⁾ pe când Stefan cel Mare curma calea vieții la 1505, apare Mihaï Viteazul 1590. pe când în Moldova strălucea Vasile Lupu 1630, dincolo să afla Matei Basarab și așa mai departe.

Tot ast-fel, și pe calea dezvoltării culturistice și intelectuale, apar, rând pe rând, barbați luminați în toate țerile Române și tocmai la timpul când trebuiau. Dând aci lista eronologică a barbaților români erudiți, me mărginesc a zice că pe când în Muntenia să ivesc apostolii Gheorghe Lazer și I. Eliadi, în Moldova să aflați Mitropolitul Veniamin și Gheorghe Asachi.

Din cauza lipsei de documente și isvoare, n'am putut a me duce la începutul și originea familiei Asachi, ci numai pînă la părintele lui Gheorghe Asachi.

Gheorghe Asachi s'a născut la 1788 la 1 Martie în Herta, tirgușor în județul Dorohoi. — Părintele seu, după moartea soției sale, s'a călugărit, primind numele de Leon. El era un om foarte erudit și un mare patriot. ²⁾

¹⁾ V. A. Urechi — Istoria Românilor pag. 42. București 1869.

²⁾ Notia biografică asupra lui Gh. Asachi — Iași 1863.

Dînsul apreciind importanța unei educațiuni și dezvoltări alese și îngrijite a fiului său, văzînd că, în acele timpuri triste, nu exista în țară, de cât o singură școală grecească în Iași, s'a strămutat din această cauză la Leopold sau Lemberg în Galiția, provincie a Poloniei, pentru că acolo se poată da toată creșterea și instrucțiunea trebuitoare fiului său.

Pentru împrăștierea trecutului, dezvoltării noastre intelectuale, pentru cunoștința noastră, de a vede cu câte greutate străbunii noștri, învățau carte în acele timpuri, voi deschide aici, o mică parinteză.

În timpurile cât Români, nu puteau să învețe carte în țara lor, nu puteau să aibă școli naționale, fie din cauza deselor resbele, fie din cauza domniei Fanarioșilor, în acele timpuri, zic, mulți dintre Români, se duceau în străinătate de învățau, mai cu samă în Polonia.

Dl. B. P. Hăsdău, ni spune că în acele timpuri înflorirea *Academia de Cracovia* sau *Ucrania*, fondată la 1364 de regele Cazimir cel Mare, și care există și astăzi sub numele de: «*Universitatea Iagelonă*.» Asemenea pe la 1600 iezuiții introducîndu-se în Polonia, au înființat o mulțime de institute scolastice, ba pe la 1401, episcopul de Cracovia, fundară câte-va burse pentru Moldoveni, ca prin aceasta să-i aducă la catolicism. În academia de Cracovia dar, și în cele alte școli de prin Polonia au învățat mulți din bărbații erudiți ai Moldovei. Așa Dl. Hăsdău ni citează că din academia de Cracovia și școlile din Polonia au eșit: Logofătul Tăutu, marele diplomat a lui Stejan Vodă, asemenea Nestor și Grigorie Ureche, primii noștri cronicari; Miron Costin, carele singur spune că a studiat la Bar. Dl. Hăsdău, ni arată asemenea că nu numai în Polonia se duceau Români să învețe carte în acele timpuri, dar și în alte țări; așa:

ni spune că Petru Cercel și Radu Mihnea, au învățat în Italia; Petru Movilă, ce a fost mitropolitul Kievului, a învățat la Sorbona; Neagoe Basarab și Ruxanda, fiica lui Vasile Lupu, care cunoștea patru limbi, au învățat în Constantinopole. ¹⁾ — Tocmai pe la sfârșitul secolului al XVIII și primul patrariu al secolului present, încep Români în număr mai mare, a se duce la studiu în Germania, Italia, Viena, dar mai cu samă în Franța, sora luminei și a libertății, în urma ideilor respândite de revoluția Franceză și a drumului deschis prin rebelele lui Napoleon Bonaparte.

Inchizând parinteza, să urmărim istoricul vieții școlare a lui Asachi, de la strămutarea părintelui său în Leopold.

Gheorghe Asachi a început studiile sale, în Leopold de la etatea de nouă ani, și le-a urmărit cu un zel și un talent admirabil și prodigios, învățând pe lângă cele alte studii, și limba germană, polonă și latină, așa că în 1804. în etate de 17 ani, a terminat cursul studiilor clasice de la academiua din Cracovia, și a obținut gradul academic de doctor de filosofie.

În timpul studiilor sale din Leopold, s'a aplicat cu deosebire către studiu matematicele teoretice și aplicate, și mai ales către specialitatea inginerii și arhitecturii, așa că căpătara diploma de ingineriu, iar ca rezultat al cunoștințelor sale solide, rădică planuri geodezice ale Leopoldului, apoi dădu un plan, după care se construi o mare casă în Leopold, în suburbia *Halitsh*, ceea ce produse admirațiunea Leopoldenilor și profesorilor academiiei, pentru talentele și capacitatea unui tânăr abia de 17 ani.

După ce Gheorghe Asach s'a terminat studiile în Le-

1) B. P. Hăsdău—Buletin. Instrucțiunei 1867 pe Septembrie și Decembre—București.

opold, părintele său s'a întors cu dinsul în țară la 1805 așezându-se în Iași, pentru a întrebuința și utiliza în folosul patriei, cunoștințele fiului său, care avea cea mai mare trebuință de oameni învățați.

Primul debut al cunoștinților sale, după venirea în țară, este facerea unui plan, după care s'a zidit în Iași casele principesei Elena Sturza Păstrăveanu, ce vin lângă biserica sfântului Nicolae celsarac¹⁾, astăzi proprietate a D-lui Vasile Sculi Logo'edides. Aceasta s'a părut ca o minune, iar pentru dascălii greci, străini și necapabili pentru astă artă, ca un ce extra-ordinar, și ca un semn masonic, care avea să-i sfarme, după cum i-au și sfarmat, mai în urmă la 1813—19.

Parcă Providența urmărea și conduce distinele și viitorul lui Gheorghe Asachi. Ea cunoștea că tinêrul Asachi, nu este încă bine format, destul de inavuțit cu știință și copt în de ajuns, pentru a începe colosala lucrare: *luminarea desvoltarea și emfanciparea poporului Român*; pentru a începe cultura unui pământ plin de spinii, măracini și țelinos. De aceia videm că tinêrul Asachi nu stă mult în Iași. El în urma unei boale grele, provocată de friguri, după consultul medicului *Welther*, este nevoit a părăsi țara, pentru schimbarea chimatului. El se duce la Viena în luna August 1805. Aicea se dede la studiul matematicelor înalte și aplicate sub conduserea vestitului profesor și astronom *Burg*, inventatorul tabelor lunare, care au asigurat calea navigațiilor. El urmează aceste cursuri la Viena împreună și cu arta picturii până la anul 1809.

Talentele și istețimea sa îi atrasă admirațiunea profesorilor și mai ales a celebrului *Burg*,

Pe când Asachi terminase studiile sale la Vienă, Moldova era ocupată de armate rusești încă din 1806 în

1) Notiță Biografică asupra lui Gh. Asachi p. 6 Iași 1863

resboiul întreprins contra Turciei. Părintele lui Asachi îi scrisese la Viena ca să vină în țară, oferându-i-se un post în corpul inginerilor ruși cu gradul de locotinent. Din-sul nu primi cî se decise să meargă la Roma spre a se deda și aprofunda în studiile clasice, și așa în același an 1809 plecă la Roma.

În Roma, Gheorghe Asachi, s'a aplicat pe lângă învățămîntul clasic și la studiul arhiologiei și literaturii Italiene. Aci, în Roma, cetatea eternă, leagănul civilizațiunii clasice, Asachi a văzut și studiat toate monumentele ce păstrează gloria și mărirea Romană; aci a văzut și studiat el Columna lui Traian, unde există și azi urmele coloniei Traiane sau poporul Român. Aproape trei ani s'a ocupat Asachi la Roma, cu studiul arhiologiei, a clasicității și a civilizației Romei, a Romei lui Cicerone, Vergiliu, Orațiu, Cesar, August și Traian etc. Încă fiind în Roma a produs cele întăi versuri ¹⁾ în limba Română, după regulele adevăratei prosodii. A publicat tot aci în limba Italiană, în frumoasa limbă a lui Petrarca, mai multe compuneri și poezii, dintre care sonetul *D'alviro* ²⁾ publicat în: *Il Giornale di Campidoglio No. 154*, i-a atras numirea de membru *extra-ordinar al academiei de Roma*, sub numele *d'alviro*.

Din colecțiunea poeziilor lui Asachi, publicate la Roma însierăm două dintre ele aci.

LA TIBRU.

Scris la Roma la anul 1809.

O tu râule frumoase! Ce întinzi a tale unde,
Între șapte colnici, gloria al Auzoniei învechite,
De la tine rechem astăzi, în durerile profunde,
Adăpost și lin repaos, lângă râpile nverzite.

1). Calendarul pe 1868—Institutul Abineî—Iasi

2) Notița biografică a lui Gh. Asachi—Iasi 1868—A. Pumnul—Lepturoriciu vol. IV. pag. 266
Viena 1864—V. Gr. Pop—Conspasat asupra literaturii pag. 176—București 1876.

Maî plăcut și senin aer nu'l aflai încă ori unde,
Văi, preluți, stânci, riurele ce atât se mă invite,
Ca cea patimă 'ncruzită, care inima'm pătrunde,
S'o rezic în dulce limbă a Italiei mărite.

Nici sunând pe fluer doine încă'n Dacia umbroasă,
N'auzitam în junie dulce versuri așa line,
Precum sun'a lui Petrarca lira cea armonioasă.

Nici aiurea mai duioase, nu văzuî nici mai senine,
Două stele încântătoare între Grafiî mai frumoase
De cât care lucesc astă-zî peste țerile latine.

LA ITALIA

1809

Vă salul frumoase țermuri al Ausoniei antice,
Cungiurate de mări gemeni, împărțite d'Apenin,
Unde lîngă dafin verde crește olivul cel ferice,
Unde floarea nu se trece sub un ceriū ce-i tot senin
Unde mândre monumente ale domnitoarei ginte,
Inviează miî icoane la aducerea aminte.

Vă salut!.... că cine poate fără dor, fără umilință,
Acea pulbere se calce a Eroilor mormînt?
Ce în curs de ani o mie a stătut în biruință,
Ș'astă-zî viî sunt prin esemple de virtute și cuvînt.
In cât în asemănare, nu a fost sub ori ce nume
Mai măreț nimic, nici trainic, de când omul este'n lume.

Pe a Tibrului șes, Roma tîbărîtă ca un munte
Din palaturî surupate și mormînturi adunat,
Intre care Capitolul o cărunță nalță frunte
Ce de barbari și de timpuri cu respect i s'a pastrat,
Unde un popor de statui, a lui Fidias urzire,
Vînta Greciei ș'a Romei îmi arată la privire.

Intre surpate temple, obeliște și colone;
Ca un turn de fer întreagă stă colona lui Traian,

Pre ea vëd Istrul se pleacă Iassienei Legione,
Cum că patria se perĕ-a Decebalului oștean,
Și cum în deșarta Dacie popor nou se'ntemeiază,
De-unde limba, legi și nume a Românilor derază.

Când în codru, vechiu stejarul a repus de bătrânețe,
Din a sa mănoasă țernă cresc plăcute floricele,
Așa dup'a Romei paos, în alese frumusețe,
Răsărit'au noi luceferi: Ariost și Rafaele,
Galileu, Colomba și 'Italei; ce prin genia lor luce,
Ca'n vechime lumea astă-zî necurmat tribut 'i duce.

În grădina ast'a Europei, unde rostul dulce sună,
Zugrăveala ș'armonia prin un farmec a supus,
Pe a lumii sclavi și domniî carii pururea s'adună
Plini de dorul admirărei, de la nord și de l'Apus;
Un Român a Daciei vine la strămoși, ca să sărute
Țerna de pe-a lor mormînturi și se'nvețe a lor virtute

Gheorghe Asachi, terminându-și studiul, și la Roma, crezù momentul oportun de a se întoarce în Patria iubită, de a reveni la fiica Romei și sora Italiei și a re'nvie virtutea străbună, virtutea poporului Roman, prin sămănarea seminților științii culese la tulpină, la Roma, mama poporului Român.—Întoarcerea sa în Patrie, era îndemnată și de o altă împregiurare. Tocmai în acel an 1812, Napoleon I să pregătia să treacă în Rusia.—Generalul Miolis, comandantul carnizoanei Franceză din Roma ¹⁾ îi spunea că, Napoleon, după ce va fini expediția contra Rusiei, are de gând să restatornicească vechiul regat al Daciei.—O! dacă Napoleon, nu ar fi suferit acea nenorocire de la Moscva, de câte comoțiuni și amărăciuni n'am fi fost scăpați în viitor!!

¹⁾ Notița biografică a lui Gh. Asachi pag. 7.

III

LUCRARILE LUI GHEORGHE ASACHI.

Gheorghe Asachi întorcându-se la Iași, găsește domn pe Scarlat Calimah încungiuat de o ceată de Fanarioți; toate dregătoriile publice în mâna lor; toate ramurile de activitate cuprinse de ei, toate instituțiunile și viniturile țerei în desfătarea lor, iar poporul într-o stare de sclăvie și de argat acestor lipitori; sentimentul național desprețuit și înădușit de acești aventurieri; scoala Română disființată, limba persecutată, așa că Gh. Asachi, se vede străin în propria sa Patrie. ¹⁾

În această stare să afla poporul Român, când Gheorghe Asachi, s'a întors în Patrie, plin de cele mai frumoase speranțe și iluzii pentru Patria sa—În mijlocul acestei stări atât de grozave și de bolnave, Gheorghe Asachi, nu găsi de cât pe un singur soldat credincios, pe un singur lucrătoriu în via Domnului, pe nemuritorul mitropolit Veniamin Costachi. ²⁾

Acești singuri doi apostoli, ai dezvoltării noastre în acele timpuri, să ajută și să susțin unul pe altul în toate lucrările, întreprinderile făcute pentru școală și literatură; Gheorghe Asachi a fost tovarăș și conlucrătoriu cu Veniamin Costachi, la toate întreprinderile: îi au fost ca doi Faetonii, cari mai bine de jumătate secol au tras la carul soarelui, la carul luminelor științii și învățeturilor, așa că, putem afirma cu toată convingerea că ceea ce făcea mitropolitul Veniamin Costachi pentru școale, era făcut și de Asachi și ceea ce făcea Asachi, era făcut și de Veniamin.

¹⁾ Notița biografică a lui Gh. Asachi pag. 8.

²⁾ A. Vizanti—Veniamin Costachi 51—52.

Cu anul 1813 să începe activitatea lui Gheorghe Asachi, pentru dezvoltarea intelectuală a Moldovei, și să continue până la moartea sa.

Am văzut mai sus care era starea țerei la sfârșitul secolului al XVIII și când s'a întors Asachi în patrie la 1813: totul și toate erau în mânele Fanarioților, cari lucrau de mai bine de două secole, pentru a'și plânta în țerile Române, patria lor, după pierderea imperiului Grec. Învățătura, puțină câtă se da fiilor de boeri, era toată grecească; de limba Română nici să pomenea; ea era nu numai exilată în propria sa patrie, dar socotită, de acești aventurieri, ca ne capabilă de a se pute învăța ceva în ea.

Numai o singură școală Română esista: Seminariul Socola, înființat la 1804 de mitropolitul Veniamin, pentru fiii preuților și pentru pregătirea de preuți, în care să predă pentru întâiași dată, după două secole, limba Română și alte cunoștinți necesare științei preutului; ¹⁾ așa că, după cum zice Dl. Gh. Misail »*Românii din Moldova, mai fericiți, putură saluta rășerirea secolului al XIX cu înființarea seminariului românesc, a seminariului central din Socola, destinat creșterii și învățaturii clericilor.*»

Din toate instituțiunile țerei, din toate ramurile de activitate, Grecii Fanarioți, pe una nu putuse să pună mâna, de-și era o ramură bănească, — îi nu putură să pună mâna pe râmura inginerii și hotărniciei, și aceasta din cauză că nu cunoșteau limba Română, și nici vroiau s'o învețe, ca să poată ceti și deslega documentele vechi și actele de proprietate, ce erau scrise în limba Română. Atât de mare era ura și desprețul lor pentru limba Română!

¹⁾ *Chestia Învățeturei publice* de Gh. Asachi p. 9 Iasi 1858
Gh. Misail—Bult. Inst. publ. p. 172 anul 1865 Noem.—*A Visantii*. Veniamin Costachi pag. 46.

Gheorghe Asachi se folosi de aceste împrejurări, găsi ocazia favorabilă, de a pune începutul și baza scoalei Române. El cere dar, voie de la prințul Scarlat Calimah ¹⁾ ca să-î permită a deschide o școală de inginerie și hotărnicie, că așa să se poată ave oameni speciali în acest ram și să se poată curma desele procese de hotărnicie.

Prințul Calimah și dascalii scoalei grecești, considerând acest ram de învățetură mai mult ca o meserie, lipsită de cunoștințele clasice, ce desvoltă sentimentul național, n'au pus nici o pedică și au primit, ca și Troeniul calul lui Uliș, ca acest ram de învățemint, de meserie după dinșii, să se propună chiar în una din camerile scoalei grecești, de la mitropolie și așa gheorghe Asachi, care a lucrat atâta ²⁾ pentru literatura și cultura Română, avu onoarea, fericirea, de a ține pentru întâiași dată în Iași la 1813, în limba națională, un curs de matematică teoretică cu aplicații practice la agrimensură, goedisie și arhitectură. El era singur profesor de toate obiectele. El pentru acest curs a compus pentru întâiași dată în limba Română un tratat: de Aritmetică, Algebră, Geometrie, Trigonometrie și Geodesie practică.—În curând cursul său s'a populat de un mare număr de scolari, fii de boeri, între care chiar și fiul prințului Alesandru Calimah ³⁾ care în urmă au fost ambasador al porții la Viena.—După un curs regulat de cinci ani ⁴⁾ s'a făcut la 18 Iunie 1818, un examen riguros și o expoziție de tablouri și planuri topografice, cu un succes așa de admirabil în cât toți s'au convins că acest ram de învățetură este tot așa de necesar, dacă nu mai mult, ca și scandarea versurilor, iar grecii Fanarioți au ramas

1). *Chestiunea Învățeturei publice* pag. 10—11—Iași 1858.

2). *Gh. Misail* Bulit Inst. pag. 173 Noem. 1865.

3). *Chestia învățeturei publice*. pag. 11—ibidem

4). *Ghestia Învățeturei publice* Ibidem p. 11.

umiliți, când au văzut că-și în limba Română să pot învăța științele: *acesta a fost cel întâi debut și prima temelie a începerii activității lui Gheorghe Asachi, și punerea în evidență a vastelor sale cunoștințe și a devotamentului său pentru luminarea și dezvoltarea poporului Român.*—Tinerilor eșiți din scoala lui Asachi, li s'au dat diplome, și mulți din îi au ocupat pînă la moarte funcția de ingineri și arhitecți —Unul dintre acesteia, Scarlat Osva, tatăl D-nei Maria N. Albu din orașul nostru, a fost inginer și hotarnic în orașul și județul nostru ¹⁾).

Pe când scoala de inginerie prospera și înflorea, sub conducerea, inteligența și activitatea sa, Gheorghe Asachi lucra în același timp spre a atrage gustul Românilor cătră o altă scoală, care ave de scop a biciui vișul, a lăuda virtutea și a desvolta sentimentul. El se gândia la nașterea teatrului Românesc. Boerii Români, măr-giniți a trăi în țară, nu aveau nici o idee de scenă dramatică, îi consideraū privilegiștele de acest fel, date de trupele ambulante, ca niște pehlivăni ²⁾ ca niște jocuri de saltimbanci. Gheorghe Asachi atuncia, încurajat de Veniamin și postelnicul A Beldiman organiză cu a sa cheltueală un teatru de societate la 1817, în casele hatmanului Costachi Ghica, angajă cu a sa cheltueală un

1) Pentru memorie dăm aci în notă numele celor întâi elevi din scoala de Inginerie a lui Asachi; aceștiea sunt: Asachi Petru, Logoiatu Balș Alexandru, Balș Teodor, Vornicul Beldiman Vasile, Vornicul Bran Dimitrie, Vornicubuhuș Matei, Postelnicul Boian Gheorghe, Vărcolici Gheorghe, Gkețu Fotaki, Iamandi Gheorghe, Greceanu Ion, Greceanu Neculai, Postelnicul Drăghici Vasile, Calimah Alexandru, fiul Domnitorului, Carp Dimitrie, Cantacuzin Iorgacke, Cantacuzin Scarlat, Crupenschi Alecsandru, Chiranghelo Teodor, Mavrodin Mihail, Panu Constantin, Pasti Dimitrie, Razo Conștantin, Schelet Alecsandru, Schelet Antonie, Logofătu Sturza Alexandru, Logofătu Sturza Constantin, Vornicul Sturza Alexandru, Scafnișchi Daniel, Hriștea Ion și Osva Scarlat.

2) Notița biografică a lui Gh. Asachi pag. 10—Iasi 1863.

pictor de decoruri și un mașinist; casa lui să făcù o adevărată atelier pentru obiectele tetrale. Cortina să făcù, după un model, adus de dînsul de la Roma, care înfățișa pe *Apolon cu musele sale, întinzînd mâna Moldovei spre a o ridica.*

Actorii erau fiii și ficele de boeri acelor d'întăi familii. La început reprezentaū piese franceze. Asachi însă le-aū însuflat gustul, i-aū îndemnat de a mai face un pas înainte, acela de a lăsa la o parte xenolatria și a juca în limba română, și fiind că, ar fi fost prea mult de a vorbi de o dată românește despre evenimente mari și intrigî de saloane, Asachi a îmbrăcat musa lui modestă în vestmînte cîmpene și cu ajutorul acestui refugiu inimile tinere fură câștigate. ¹⁾ Limba Română produsă o impresiune tot așa de plăcută ca și *Păstorita Carpaților* cu pitoreștele ei haine, piesă lucrată de Asachi.—Subiectul acestei piese, simțemîntul de respect, de pietate, de iubire fiască, de recunoștință și de amor, aū fost considerate ca un model demn de imitat pentru clasele mai culte și avute a societății ²⁾.

Evenimentul acesta, a produs o intipărire cu atît mai mare cu cît publicul află că, însuși Veniamin a asistat la reprezentația celei întăi piese românești; iar Dl. Edgar Quinet, ginerele nemuritorului Asachi, zice că «acest spectacol, într'un salon particular, iluminat de câteva lumînări, s'a părut lui Veniamin *admirabil*, în cît teatru român s'a inaugurat, sub patronagiul seu, ca în timpul misterelor.

Câtă mulțemire sufletească pentru Gheorghe Asachi, la privirea acestor rezultate! Pătorele ignoranții încep a se întretăe și a se alunga!

Să urmărim acuma pe Gheorghe Asachi, în lucrările

¹⁾ *A. Vizanti*—Veniamin Costachi pag. 58

²⁾ *Gh. Misail*—Studii asupra teatrului, în iarul Binele Public—1880.

lui de misionar, de căutător de apostoli ai scoalei și românismului

Resultatul câștigat prin învățătura în limba română, deșteptarea sentimentelor naționale, prin școală și teatru, au adus discredit dascalilor greci și au insuflat națiunii încredere în propriile ei mijloace, deci trebuiau puse în aplicare toate mijloacele pentru a ține și continua astă deșteptare și încredere a nației.

Mitropolitul Veniamin voeste a da o organizațiune mai solidă și o dezvoltare mai în'insă învățeturilor din seminariul Șocola; punerea în lucrare a unui nou plan de organizare a Seminariului se încredințară lui Gheorghe Asachi, care acuma era și referendariu său director la epitropia scoalelor. Lipsău profesori Români pentru realizarea acestui nou plan de organizare a Seminariului, pe niște baze mai solide, ca să dea clericilor luminați în știință și literatură.

Asachi dar, plecă în Ardeal, unde înfloria cultura, spre a studia organizarea scoalelor române ortodoxe. Asachi se duce ca însuși îndemnătoriu și împreună colaboratoriu, după cum zice biograful său V. Fabian, având cu sine scrisori de recomandare, din partea Mitropolitului Veniamin, către comitate George Banfi, guvernatorul țerei, ca să invoască aducerea a doi, trei tineri capabili pentru a fi profesori.

Nu cunoaștem, sentimentele ce personal vor fi caracterizat pe Comitele Banfi, această sarcină o lăsăm oamenilor competenți și viitorului, după documentele ce vor descoperi, noi atâta știm, zice V. Fabian, biograful lui Asachi ¹⁾ că comitele Banfi, în adâncăi politică unită și cu renumele mitropolitului Veniamin, făcū ca misiunea lui Asachi să fie încoronată de succes.

¹⁾ *A. Pumnul* Lepturariul românesc—Vol. III p. 5—14 Viena 1862.

După isvoarele câte cunoaştem şi ne staū la'ndămână, videm că Asachi, prin distinsele sale manieri de barbat erudit, caŕietă permisiune de la Comitele Banŕi, şi aşa pleacă din Cluj spre a se duce la Blaj, scaunul inteligenŕei-Transilvane ¹⁾ sperând că acolo va afla ceea-ce caută cu atâta sete.

Setea sa s'a adăpat, căci aci, găseşte el tineri capabili şi dispuşi a veni în Moldova. Aşa a luat pe Ioan Costea, profesor de ritorică şi poetică, pe Ioan Manŕi de gramatica Latină, pe Vasile Fabian, şi pe Vasile Pop, doctor de filosofie şi medicină, unul dintre cei mai învaŕaŕi români ai secolului XIX. Cu acest contingent preŕios, Asachi, după o călătorie de şase luni, s'a întors în ŕară, la începutul lui Noembre 1820. Ion Costea, Ion Manŕi şi Pop întrară profesori în Socola, iar V. Fabian remase ca conlucrătoriū pe lingă Gheorghe Asachi.

Dăm aci sonetul compus de Asachi, după această organizare completă a seminariului, făcut cu ocazia întroducerii limbei Române în învăŕemîntul public la 1821.

INTRODUCEREA

limbei naŕionale în publica învăŕetură 1821

SONNET

Cele neguri, ce's în ripa Aheronului născute
A lor aripă întinsese prest'a Daciei câmpie,
Iar fantomă a nopŕii oarbe, prin un somn de trândăvie
Ŧinea mult timp îngânată a Românilor virtute

Muzele'n nemernicie spăimântate umblau mute,
Neputënd a patriei limbă din uitare să invie,
Şi păstorii numai singuri cu'ntristata armonie,
Românesc resună cântic pe cimpoi şi alăute,

1) Gh. Misail Bulet. Inst. public—p. 74—Noembre 1865.

Însă Pronia 'ndurata a sfarmat fatale fere,
Ș'a doritului luciafăr ne răsare acum scâtea,
Ce pe soarele anunță de la departate sfere,

Așteptând Românii ziua, când văzuse raza 'ntea
Înălțind spre ceriu ochii, cu'n suspin de mângîfere
»A 'nvierii noastre, zis'a'u, ziua 'ntăi va fi aceea»

În paralel cu organizarea și dezvoltarea instrucțiunii, limba română ușurată din ce în ce de lanțurile străinismului, pașia și ea treptat spre renaștere și dezvoltare ¹⁾ sub pana inteligentă a lui Asachi și Veniamin, iar Asachi dă la lumină, pentru prima dată, poeziile sale pline de inspirațiune și sentiment național; împreună cu Gh. Sculescu, fiul spiritual al mitropolitului Veniamin, lucrează manuale didactice și traduceri, așa că toate erau în mișcare și progres ²⁾: scoalele, limba, literatura; toate se bucurau de liniște și pace, condițiuni ale progresului; și, pe când totul prevestia prăgătirea celui mai frumos drum spre suirea la Paznasul Român, de o dată cerul se înoură o ceață groasă cuprinsă a lmosfera luminoasă a României; era izbucnirea eteriei grecești;

---

¹⁾. A Vizanti—Ibidem pg. 56.

²⁾. Ibidem pag. 60—Asemenea Chestia învățeturei publice pag. 13.

IV.

Eteria.—Inchiderea Scoalelor Naționale.

1821.

Grecii Fanarioți, cari aveau de un secol domnia țărilor Române, se întărise și se inavușise așa de tare, că mai îi duceau mintea să declare aceste țări de Elada, dacă nu li-ar fi stat înaintea suzeranitatea Porții, capitulațiile noastre cu Poarta pe care le calcase, respectiv de domnia terei, calcare ce o plătiră scump; și dacă nu li-ar fi stat împotriva geniul ne-adormir a poporului Român, precum s'a dovedit cu protestarea și opunerea lui Tudor Vladimirescu și rescoala mai multor orașe ¹⁾ și sate din Moldova, precum chiar ridicarea satelor din județul Neamț ²⁾ sub spatariu Sturza.

Totuși Grecii Fanarioți, crezură că pot se vină în ajutorul fraților lor din Elada, și să dea, îi mai întâi, semnalul de eliberare, înrolând poporul Român și cheltuind averea țerii noastre pentru eliberare a patriei lor.

Această împrejurare a adus asupra țărilor Române, și mai cu samă a Moldavei, unde era cuibul eteriștilor, două nenorociri grozave: *una din partea Fanarioților și alta din partea Turcilor*; din partea fanarioților fiind că având stăpînirea țerei, poporul cu adeverații boeri români, ne-vroind să se lupte pentru o cauză străină, fanarioții începură terorism, amenințări și jafuri, ca se sperie poporul și să-î împună tăcere; din partea Turcilor fiind că urmărind pe eteriști aduse resbelul în țară.

¹⁾ T. Colirescu. Buciumul Român. An. 1. p. 66. sq. Iași 1875

²⁾ M. Draghici—Istoria moldovei pag. 118. sq.

Starea jalnică în care să afla țara în timpul eteriei, o descriu cu niște colorii și accente foarte dușoase mărturii oculare ca Beldiman în poemul *Eteria*; monahul Zosma: *Fovestire despre răsvrătirile grecilor*; Vasile Fabian, și Mitropolitul Veniamin în precuvîntarea sa la: *Istoria Scripturii Vechiului Testament*, tipărită la 1824.

Că impresiune mai vie a acestei stări, dau aci câte-va estrase din scrierile barbaților citați mai sus.

Iată ce ne spune în privința aceasta, un martor ocular, poetul Al. Beldiman.

„Mitropolitul, boerii și consuli se unesc,
„La curte fac aratare și cu toții mijlocesc
„Principelui Ipsilant 'i zic, 'i arată toți:
„Că este nelegiuire, a face atâte morți;
„De ce atâta osândă la niște nevinovați,
„Când ei nu rădică arme, și cu toții sunt plecați
„După ce averea toată, și armele le-au luat,
„A s'atinge de viața-i cruzime 'i păcat.
.....
„De vreți să luați Elada, de vreți să vă resvrătiți,
„O țară nevinovată, de ce vroți se osândiți?
„Aă o faptă creștinească este-acesta ce urmați?
„Vă numiți creștini cu toții, dar chipul nu-i creștinesc,
„Urmările, silnicia, vadește că'i tâlharesc....
.....
„Mergeți, eșiți din Moldova, căutați-vă de drum,
„Numai zăbăviți aicea, lăsați-ne de acum 1)

Iar Vasile Fabian în poemul său *Moldova la 1821* zice:

„S'a întors mașina lumii, s'a întors cu capu'în jos
Și merg toate din protivă, anapăda și pe dos;
Soarele de-acum researe dimineața la apus;
Și apune despre sară cătră reserit în sus
Apele schimbându-și cursul dau să întoarcă 'napoi,
Ca să bată fără milă cu isvoarele resboai,
S'aă smintit, se vede, firea lucrurilor, ce la cale,
Aflându-se din vecie urma pravilelor sale.....“ 1)

1) *Eteria grecilor la 1821* de Vornicul A. Beldiman. Iași tipografia Buciumului Român 1851 p. 5—23.

2) A. Pumnul—Lepturariu românesc tom, III p. 512—tiparit la Viena 1862.

Mitropolitul Veniamin descrie această stare astfel: „La anul 1821 Fevruarie în 22, sara spre 24, zice el, când fără de legile noastre a încordat arcul D-zeeștei urgii și l'a gătit pe el și în trânsul a gătit vasele morței, ca un trăsnet din ceriū a căzut peste nenorocita țara aceasta, cumplita răsvrătire a Grecilor.—Și îndată după aceasta, ne mai putând suferi grozăviile și relele ce urma cu neconținere și cu sporire, aū început fiște carele a'și căuta scaparea vieței sale. Toate averile cliromisite și agonisite erau de nespuse supărare celui ce avea, și unde apuca svărlindu-le, le mistuia, de nimic alta îngrijindu-se, fără numai de viață. Cand cu necuprinsă de ochi întindere, erau plin de popor, ceriul având acoperemînt și așternut numai pămîntul. Șiraguri necurmăte pe drumuri, de barbați și femeii și cu copiii în brațe, înbulzindu-se, năvăliau la scapare. Codrii cei mai adânci gemeau de popor rătăcind. Cel mai ticălos bordeiū, în loc de scapare, se părea palat la cei care mai'nainte nu încăpeau în cele mai desfătate curți; iară cei mai mulți dintre acesteia se desfătau pe sub trăsurile lor, dosîndu-se de soare și de ploaie. Intr-o așa înfricoșată priveliște, am dat și eu dosul urgiei și am trecut peste hotar, împodobit peste obraz cu un brâu de lână, cu o manta nemțească înbrăcat și cu o pălărie pe cap«¹⁾

1) A. Vizanti—Veniamin Costachi pag 65—66—

Nota —semnificativă este proclamarea spatariului Sturza către „toți neguțitorii și locuitorii Moldoveni» din ținutul Neamțului, unde între altele, cetim următoarele :

„Eu sunt unul din fiii patriei și frate al vostru; mie'mi a fost încredințată oarcămuirea acestui ținut și dreptățile voastre mi se pare că le-am împilnit cu simțire creștinească și patrioticească —Cu aceste simțiri vè vorbesc și acum și prin glasul celor întâi patrioți ai noștri vè chem către datoriile voastre: înarmați brațul vostru de la cel mai mic începînd! Eu voi fi căpitenia voastră . . . . Toate cele-l-alte ținături vor fi și trecut înainte noastră, căci cu noi este într'o unire toată țara asupra desrădăcinării reilor eteristi; să nu fim noi cei mai de pe urmă . . . . Eu sunt gata și vè aștept; drumul ne va fi drept, spre orașul Iași. . . . De la voi spănzură, iubiților frați, năntuirea voastră”— M. Drăghici—Istoria Moldovei pe 500 ani pag. 65. vol. II. Iași 1857.

Gheorghe Asachi se duse și el cu familia în Basarabia; scoalele se închise, ori-ce activitate intelectuală încetă; profesorii se împrăstieră, numai singur V. Fabian rămăsese în Iași, carele ajungând în o stare foarte strâmtorată și lipsită, scrise lui Asachi ce să facă?

Dăm aci răspunsul lui Asachi, spre a vide ori-cine sublimitele sentimente a iui Gh. Asachi, credința și devotamentul său pentru tămăduirea ranelor materiale, morale și intelectuale a poporului Român.

„Am primit scrisoarea D-tale și am înțeles care sunt împrejurările ce te silesc ca să părăsești Moldova. Eu însă, ca unul ce m'am hotărât ca toată viața mea să o afirosesc pentru luminarea ei și binele compatrioților mei, am să mă întorc îndată după alinarea acestei furtuni, ce băntuește Moldova și socot că voi avea mare trebuință de unul ca D-ta, ba încă și mai mult, pentru ca să pot mijloci a se întocmi în patria-meă, niște scole publice de care națiunea noastră are atâta nevoie, cât nu e cu putință de a țo pute spune acum; drept aceea te poftesc să mai răbzi. D-ta știi ce vra se zică a rabda și că mântuitorii numai prin răbdare a luminat lumea! Moldova are trebuință de mulți care să rabde, căci la un milion de prunci, trebuesc mulți părinți! și iarăși știi ce vra se zică a iubi omenirea, și că nimeni o urbește mai mult de cât acela ce-și afrosește viața sa pentru binele ei. Remăi deci, remăi D-le Fabian, și dacă împrejurările ți vor covârși de tot răbdarea, atunci scriemi ca să-ți înlesnesc mijloacele de a veni la mine și după domolirea furtunei, să ne întoarcem amândoi.

Adio, nu uita că avem o patrie și o națiune.⁽¹⁾

¹⁾ Gh. Misail—Bulet. Inst. Publice pag. 180 Luna Noemvrie 1865 București

Răscoala grecilor sfărmată de armele turcești, *Porta* Otomană recunoscă greșala făcută cu numirea domnilor Fanarioți, recunoscă justeța drepturilor Românilor, și renunță de a mai trimete Domni pe aventurierii din fuburgurile Stambulului, și redără țerilor Române iarăși vechiul drept strămoșesc de ași alege singure Domnitorul lor.

Ast-fel se alese și se confirmă atuncea Domn Moldovei pe Ioan Sturza, care fusese trimes de țară, la Constantinopole spre a susține drepturile țerei, dimpreună cu mai mulți boeri ¹⁾.

„Acest eveniment, zice Dl. A. Vizanti, însenină admosfera întregii țeri, și electriză lumea de bucurie.— Odată cu revinirea la domnia pămînteană, speranțele cele mai frumoase luară un mare sbor, și toți videau viitorul țerei sub colorurile cele mai strălucite și mai îmbucurătoare. ²⁾

Toate inimile, toată suflarea românească, tresări de bucurie la auzirea acestui mare eveniment: *Domnia pămînteană*. Cu toții să adunară, și cei ce erau duși din țară, spre a aduce rugi de mulțemire lui D-zeu și omagii Domnului pămîntean.

Iată scrisoarea Mitropolitului Veniamin la auzirea acestei vești:

„1822 Iulie 12.—Astă-zî s'a făcut și nouă cunoscut mila D-zeească: Că după furtuna cea primejditoare, de 16 luni mai bine, s'a descoperit înseninarea, și ca un

¹⁾ Spre știința posterității dăm aci numele boerilor ce au fost la Constantinopole pentru a revandica domnia pămînteană la 1821.

Din Moldova: Ioniță Sandu Sturza Logofăt, George Cuza Vornic, Iordarhă Râșcanu Vornic, și Hatmanul Costachi Cerchez.—

Din Muntenia: Banul Grigore Ghica, Banul Bărbureanu Văcărescu, Vornicul Neculai Golescu, Spatarul Scarlat Mihăilescu, Cluceru Mihăilă Filipescu, Cluceriu Filip și Căminariu Iancu Cocomescu.—M. Drăghici, *Istoria Moldovei*. Vol. II. pag. 137—139, Iași 1857.

²⁾ A. Vizanti—Veniamin Costachi pag 68.

Angel vestitor de bucurie, a venit și nouă carte din una a lunei curgătoare, cu vestirea de rânduirea D-lui Moldovei, prea bine cinstitorul de D zeu înalțat **Ioan Sandu Sturza Voevod**, dintre boerii patriei noastre înomindu-se și acest pronomion al ei, care mai de două veacuri era perdut».

Iar Beldiman plin de entusiasm esclamă:

„Ce noroc, ce fericire, întâmplarea a adus,
Căci de un veac și mai bine, de când Domul Moldoveni nu-s
Nu putea se creadă nimeni, nu se putea dumeri. . . .
Striga: de acum Moldova credem că va înflori,
A lipsit tirănia țerei, domnii greci s'au rădicat
Prada bănăritului țerei, de la sine-și a picat.

Un domn Moldovan, ca grecul, nu poate fi nesețios.
Căci va căuta mai bine la al Patriei folos.
Intru fericirea țerei, cred pe a sa că a afla.
Căci un fiu pe a sa mamă nu poate a împila.
Eată veacul cel de aur, vai mie au înflorit,
Mult ai suferit Moldovo, dar de acum te-ai răcorit!
Cea mai multă fericire, se văd un fiu al tei domu,
Plin de râvnă se te ajute si treaz fiind și'n somn.
Ce dorește se te ducă in starea ce n'ai gândit,
Nu-s mai mult lupii acia ce rumpând te-au prăpădit.
Noul domn, fiul acesta, ce'n sinul tău au crescut,
Nu-i de acei ce în pufuri și desmerdări s'au născut,
El știe ce-i sărăcia, necazul celui lipsit,
Căci lipsa și prigonirea, îndestul 'l-au pedepsit,
Cei săraci și cei nemernici, la el vor afla liman.
El s'a arăta părinte ori și cui seriman.
Pe saraci să-i ocrotească, in cât se dă va cerca.
Nu-i din streinii aceia ce cată a desbraca“.)

Nemuritorul Gheorghe Asachi, asemenea a compus o odă de gratulațiune către Moldoveni și către noul Domn pămîntean.

1) A. Beldiman.—Ibidem pg. 117 sq.

Iată cum 'și exprimă Asachi această mare bucurie

Cătră Moldoveni

1822

ODA

Viers înalt de bucurie să răsune împrejur,
Astă-zi gemetul Mo'dovii în armonii se preface,
Astă-zi soarta imblânzită ne aduce bun ogur,
Și din clime seninoase se întoarnă lina pace,
Se întoarnă sfinte drituri ce's odoare unui neam,
Spre a cărora izbândă de mult rugă noi înălțam.

Pentru-a noastră fără de lege pe cetăți și pe câmpii,
Din a tunetului sferă cu înfocată aspră mână,
Segeat'a morții inger, mi de fulgere și mi,
Ce pre creștetele măndre sfărâmatau în țarină,
Intr'a tîta că urgia și vapaia nu au stîns,
Calde riuri de crunt singe s'un amar noian de plîns.

Însă domnul prea puternic ce pre omul păcătos,
Pentru lucrul cel nevrednic și urmări viclene coartă,
Imblânzitus'a acuma și părintele duios,
Spre a noastră vindecare; ne lovește și ne iartă,
Dar la cuget și privire ne-au lasat un vecnic semn,
De'nfrînare pentru rele și spre dreptul de îndemn.

Ca nemernic călătăriul sbuciumat de-a mării val,
Cînd în noaptea întunecoasă nici o stea în cer nu vede,
Dac'aproape de peire, d'ntâmplare, aff'un mal,
Cu mîni ambe îl apucă ș'abea știe însuși crede,
Dar saltînd pe el din undă care moartea 'i gătea,
Domnului aduce laudă că Patrie 'și va videa.

O puternică furtună pe Moldova au fost împins,
Să plutească pe o mare de primejdii presurată,
Și poporul fără cîrmă de mi tunete atins,
Astepta a sa sfîrmare și peire înfricoșată,
Obosîte stihii astă-zi merg și sună mai încet,
Vîntul stă, s'alină marea, de port ne-am apropiet.

Ni s'arată la vedere un frumos liman vecin,
Princiosul zefir suflă și lucește senine stele,
Însă cursul cea este de mi stânci încă plin,
Și trizvie cere dreaptă cu'ndoite opiutele
Căci o luntre struncinată ce-aū scapat din Ocean,
Dacă uită privighere va peri și în liman.

Fericiți strămoșii noștri prin păzirea acestei legi,
Spre a patriei scutire nu cruța jertfirii nici sînge,
Și în volbura turbată stătea pururea întregi,
Ca o stâncă'n miezul mării ce sumește ape 'nfrînge,
Ori de Triumfuri să fie a Moldovei pămînt,
Viū izvor întru vechime iar acum uitat mormînt?

Pe Moldova, când ferice era 'n pace și'n războiū.
Schiți, Panoși, Sarmați și Asia n'aū putut de loc să sfarme
Prin a ei virtute gustă'nenuire între noi:
Înt'leptul Alexandru, Stefan fulger întru arme!
Dar pe a timpurilor aripi fericiri și slave fug,
Tu Moldovo ne'nvinsă puind patinele'n jug.

Patrioți! veniți cu toți lingă tronul cel dorit,
Sa'nchiem spre-a lui tărie jurămînturile sfinte!
Dup'un curs de ani o sută, ziua cea aū venit,
Întru care fiul patriei fi-va Domna ș'al ei-părinte,
Patria maică 'n a ei floare a fost nouă ajutori,
Fericiți de fi când astă-zi, vor fi ei cunosători.

Aurite-le palaturi, mândre turnuri pîn la lori
Ș'a strămoșilor mărire din surpări vor să răsară,
Necurmat va să reverse a virtuților izvor:
Înflorire, fericire și repaos peste țară,
Când ne-a fi temeiū și cărmă subț bun Domn, Înt'lept:
Legea, Patria, unirea și un cuget bun și drept."

DI. Vasile Fabian făcū în limba latină atunci următoarea aluziune la oda lui Gheorghe Asachi, ca prin ea să facă cunoscut Europei literate, timpul în carele Moldova după 111 ani, își redobîndi iarăși Domn național, Român din sinul seū.

» Allusio ad odam occasione restitutæ indigenis Moldaviae,

Principibus coronæ, ac solemnitatis qua serenissimus Princeps patriæ filius Ioannes Sturđia sedem principatus ascendit; Genti Moldavæ per clarissimum D. Georgium Asaci mense Octobris 1822, dicatam:

- „Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes (virg)
„Pulchior ergo tuo tandem rediviva sepulcro
„Nasceris, et lacrymas Moldavia fatis
„In nova post longas permutas gaudia luctus etc.“

V.

Gheorghe Asachi agent la Viena

Descoperirea documentelor averilor sc lelor de la Trei-Tezarhi
1822—1827.

Centru de gravitate ¹⁾ a politice i în aceste timpuri era la Viena, după pacea de la 1815  i după  n ghebarea *S nte i Alian a*; aci Moldova trebuia să aibă un reprezentant.—Barbatul cel cu mai multe cunoștinți în aceste timpuri  i cu o erudi ie distinsă era Gheorghe Asachi.  n tr nsul  i  pune toate speran ele Domnul  erei, Ioan Sturza,  i a a Gheorghe Asachi este trimes agent la Viena, cel  nt i , care av  onoarea  i greaua sarcină de a fi reprezentant a țerei la Viena, în acest *cuib al Vulpei*.

Aicea Gheorghe Asachi, de la 1822 p na la 1827 a reprezentat  ara, interesele  i drepturile ei cu toată demnitatea.

 n timpul c t Asachi a fost agent la Viena, a vizitat  i cercetat mai multe biblioteci din Viena  i Gali ia,  i a făcut una din descoperirile cele mai pre ioase pen-

¹⁾ M. Drăghici, *Ibidem* p. 164.

tru averea scoalelor române. El a aflat în bibliotecile din Galiția, hrisoavele, cu care Domnul Vasile Lupu înzestrează scoalele cu zidirile de la monastirea Trei-Ierarhi din Iași și cu trei moși: Tămăchenii, Agiudenii și Rădichenii din județul Roman.—Aceste hrisoave fusese duse în Polonia cu archiva țerei, de către mitropolitul Dosotei la 1687 în timpul resbelului cu Turcii a lui Ioan Sobieschi, regele Polonilor. Aceste documente după moartea mitropolitului Dosotei, rămăsese în mâna și proprietatea particularilor din Polonia. Gheorghe Asachi, plăti scump aceste hrisoave și le cumpără. Prin ele să constata că zidirile din monastirea Trei-Ierarhi și averile acelei monastiri nu sunt a călugărilor greci, ci ale scoalelor și că prin urmare grecii cu nedreptul le stăpînesc ¹⁾.

De și să căpătase domnia pămînteană, însă din cauză că averea scoalelor, toată era usurpată de greci, așa că lipsia mijloacele bănești pentru re'nceperea scoalelor întrerupte la 1821, din aceste cauze scoalele nu să dischise până la 1828 când Asachi s'a întors de la Viena.

VI.

Redeschiderea scoalelor nationale si activitatea lui Asachi.

1827—1869.

La 1827 Gheorghe Asachi, întorcându-se în țară de la Viena, a înfățișat Domnului, prin un memuar, documentele descoperite în Polonia, cerénd ca casele din Trei-Ierarhi și averile să se întoarcă la prima lor

¹⁾ Notiță biografică a lui Gh. Asachi p. 13.—Ibidem.

²⁾ Chestia Invățeturei publice p. 13.—Ibidem.

destinație, ca așa să se poată deschide și începe scoalele române.

Domnitorul Ioan Sturza prin actul său din 4 Aprilie 1828, întoarnă în a lor destinație edificiile din cuprinsul monastirei Trei-Ierarhi, pentru deschiderea scoalelor române, iar pe referendariul scoalelor, Gheorghe Asachi, îl însărcinează să pornească proces grecilor călugări din Trei-Ierarhi pentru revandicarea drepturilor scoalelor asupra moșiilor ce le stăpîniau cu nedreptul.

Gheorghe Asachi intentează preces grecilor. Din cauza intrigilor și a rău-voitorilor binelui obștesc, procesul durează 18 ani.—La 10 Iunie 1839, Asachi reușește a aduce procesul înaintea *Divanului Domnesc*, cu care ocazie Asachi a ținut cea întâi pleduarie a acestei cauze sante, înaintea Divanului și a unui public foarte numeros—Insa din cauza uneltirilor grecești, sentința eși defavorabilă; totuși ea n'a putut căpăta aprobarea Domnească, din cauză că președintele Curții, lealul Constantin Balș a fost contra.

Gheorghe Asachi n'a pierdut speranța; el are convingerea că dreptatea cauzei, dreptatea scoalelor și a binelui obștesc, trebuie să triumfe odată.

Gheorghe Asachi spre a paraliza uneltirile călugărilor greci, spre a alarma și deștepta opiniunea publică, face un memuar asupra afacerii și îl împrăștie în public, în mii de exemplare, supunându'l tot-odată, singur de adreptul adunării generale a țerei.—Adunarea cunoscând dreptatea cauzei și neputând să se opună curentului opiniunei publice, a făcut un raport către Domn cerând revezuirea sentinței.

Domnul Mihail Sturza a întrunit un consiliu estrordinar, preșezut de El, compus din două divanuri și de toți miniștrii, unde Asachi a pledat cu toată forța cauza scoalelor.—Domnul cu aprobarea întregii adu-

nări a hotărât că cele trei moșii și toate edificiile din Trei-Ierarhi, să se întoarne în proprietatea scoalelor, conform donatorului lor Vasile Lupu Vodă, și așa acest proces la 27 Mart 1846, după o luptă de 18 ani, s'a câștigat de Gheorghe Asachi în folosul scoalelor Române. Am vezut că, pe când la 1859, sub glorioasa Domnie a lui **Alexandru Cuza**, s'a luat averele monastirești, am vezut, zic, că cei însărcinați, cu regularea acestor averi, au făcut avuții colosale, vezând până și odoarale și icoanele monastirilor, în timp ce Gheorghe Asachi, muncește 18 ani, cheltuește averea sa, munca sa, inteligența sa, odihna sa pentru a câștiga scoalelor române, și averei statului, avutul scoalelor rîpit de greci! ¹⁾ O! tempora. O! Mores! Inceteze deci, acei carii bârfesc și cutează să gândească macar că Gheorghie Asachi, n'a fost cel mai mare patriot și acel care a sacrificat totul pentru prosperitatea și mărirea reamului românesc!!

Să ne întoarcem acuma iarăși la anul 1828.—Am vezut că Asachi când a prezentat lui Ioniță-Vodă documentele averii scoalelor, date de Vasile Lupu, Ionițe Vodă a decis să se dea scoalelor casele din Trei-Ierarhi, iar pentru moșii să se intenteze proces.

Căpetându-se casele din Trei-Ierarhi, epitropia scoalelor de atuncea compusă din mitropolitul Veniamin, Costachi Mavrocordat, Mihaï Sturza și Gheorghe Asachi ca referendariu, au făcut un raport la Vodă ca să se învoiască a se deschide în monastirea Trei-Ierarhi scoalele române. ²⁾ Vodă a încuviințat, și așa, s'au deschis iarăși scoalele române și anume: scoala primară, o scoală normală, și gimnaziul, fiind profesori economul Constantin, Iereul Ioan, Vasile Fabian și Gheorghe Seulescu ³⁾ iar privigherea și inspecția învățeturilor s'a în-

¹⁾ Notița biografică. Ibidem p. 14.—Vezî chestia învățeturei publice p. 13 și 14 Iași 1858.

²⁾ Misail—Bulit Inst. p. 179—Chestia Invăt 14.

³⁾ Gh. Seulescu—Prefața la gramatica Română tipărită la 1836—Iași.

credințat lui Gheorghe Asachi.—Ast-fel Gheorghe Asachi are fericirea de a re'ncepe iarăși scoalele române la 1828, care de atuncea nu s'a mai închis, cu toate împrejarările prin care aũ trecut, ba aũ mers tot înmulțindu-se și producându-ni progresele la care am ajuns.

Vom aminti asemenea că Gheorghe Asachi cât a fost referendar a epitropiei scoalelor, el era totul, glasul seũ era ascultat, și că el în astã calitate ne contenit a lucrat și muncit pentru înmulțirea scoalelor, îmbunătățirea lor și crearea acelor instituțiuni, care sunt produsul luminelor științei.

El a fost ca referendariu saũ director a epitropiei de la 1820 și până la 1849, Sept. 3, când s'a introdus așezământul scolar a lui Grigore Chica, cu care ocazie desființându-se epitropia ¹⁾ s'a înființat, și ministeriul instrucțiunii unit cu a cultelor, fiind ministru la acest oficiu pentru prima-datã Nicu Ghica Comănescu, iar șef de secție Demitrie Gusti.

Asachi ca referendar al scoalelor, ave o acțiune foarte întinsã, putem zice că El era totul.

El ave inspecțiunea scoalelor, a esamenilor; El făcea raporturile cătrã epitropie pentru înființare de scoale și numirea de profesori. El făcea toate proiectele de legi și organizări cătrã epitropie, iar aceasta le supunea cu anafora lui Vodã spre aprobare. El făcea programele și ori-ce dări de samã și statistici asupra învățemîntului.

În astã calitate Asachi a lucrat necontenit la înmulțirea scoalelor și progresul învățemîntului.

Cu anul 1832 introducându-se regulamentul organic, care regula și învățemîntal public la noi, iar în Iunie 1834, întrând Domn Mihaï Sturza, cel întâiũ Domn regulamentar: aceste douë împregiurări ajută foarte mult pe Gheorghe Asachi, înlățirea și îmbunătățirea învățe-

¹⁾ Th. Codrescu, manualul adm. V. II, p. 203. Iași 1856.

mîntului; — mai întăiu că regulamentul organic ¹⁾ regula soarta învățemîntului și punea la dispoziția sa și oare-care mijloace materiale, și al doilea, Mihaî Sturza ca unui dintre boerii instruiți ai terei, ca unul ce făcuse parte din epitropia scoalelor și ca unul ce acum intrase Domn, voia să și atracă simpatiile țerei, prin crearea de scoale și îmbunătățirea învățemîntului. Gheorghe Asachi dar, profită de aceste împrejurări în favorul învățemîntului, și cu conlucrarea și ajutorul epitropiei său mai bine zis, a mitropolitului Veniamin, președintele eforiei scoalelor, lucrează neadormit la crearea de scoale. Așa: la 1832 să înființază scoalele primari la Roman, Huși, Botoșani, Galați și Focșani; între anii 1836 — 42 să înființază scoalele primari la Piatra, Vaslui, Bacău, Fălticeni, Tecuci și Tîrgul Frumos.

La 1834 Noembre 8, Mihaî Sturza, inaugurează domnia Sa cu înființarea scoalei de fete din Iași, — iar la 1835, Gheorghe Asachi, prin epitropie, supune lui Vodă, conform prescrierilor regulamentul organic, înființarea academei, așa că Mihaî Sturza sancționând proiectul, în 16 Iulie 1835, să serbează cu mare cerimonie inaugurarea academei, sub numele de *Academia Mihăileană*, în casele unde este și astăzi liceul național, iar la Trei-Ierarhi, aș remas numai cursul primar, și cel normal; — regulează ca academia să aibă un internat gratuit, unde să se primească pentru creștere și învățetură macar câte 20 copii saraci ²⁾. — Cursul era de 8 ani cu un program cât se poate de complect, conform programelor din Franța și Germania.

Complectându-se academia, treptat, cu toate cursurile de studiu, la 1837 s'a format și cel întăiu consiliu academic compus ast-fel:

¹⁾ Vezi regulam. Organic secția IV, pag. 143 Iași 1846.

²⁾ Th, Codrescu — Manualul adm. V. II — hrisovul din 1840 p. 301 — Vezi, asemenea Noțions sur la Moldavie par le prince N. Soutzo p. 73 — Iași 1849

Gheorghe Asachi referendariu al epitropiei și reprezentantele ei în consiliul academic.

Doctorul Meșabon, președinte, rector al academiei și profesor de legislațiune.

Doctorul Petru M. Câmpeanu profesor de filosofie și censure.

Maiorul Singurov profesor de inginerie și istorie.

Gheorghe Seulescu profesor de filologie și istorie, și secretar consiliului academic.

Doctorul Stămați profesor de fizica și matematicile înalte.

I. Casu—casieriu și

Costin Veisa procuror. ¹⁾

Din acest institut înalt de cultură au eșit o mulțime de bărbați capabili și buni patrioți a țerei noastre, cari au dat pe 1848 și 1859.

Pentru prosperarea artelor și meșteșugurilor, Asachi a lucrat la înființarea școlii de arte din Iași. Înaugurată la 1841.

Monastirile și cele pămîntene și cele grecești, cheltueau averile numai pentru mamona; n'aveau nici un institut de creștere și cultură națională.—Dacă în oarecare monastiri grecești era vr'o școală, aceasta era grecească, iar în cele pămîntene nici atâta nu esista, afară de oare-care tipografii, care formau și un fel de școală bisericească precum era monastirea Neamțului.

Asachi în unire cu mitropolitul Veniamin și cu aprobarea lui Mihaï Sturza Vodă, reușesc a înființa în monastirea Neamțului la 1843, o școală primară și catihetică pentru tinerii călagări și frați din monastire, fiind profesor archimandritul Arbore ²⁾.

Ast-fel prin o muncă neobosită, numai în intervalul

¹⁾ Buletinul oficial al Moldovei No. 76 din 1847—Aseminea bulet. instrucțiunei de G. Misail din Ianuar 1866 pag. 270—74.

²⁾ Th. Codrescu—Ziarul Zimbru No. 22 din 1855.

de la 1828—1840, învățemîntul în Moldova cuprindea: 1) scoale începătoare în capitală și în toate reședințele de județ; 2) colegiul din Iași; 3) seminariul Socola; 4) academia cu trei facultăți: filosofie, legi și teologie; iară pentru învățemîntul special esista: scoala de inginerie civilă, scoala de zugrăvie; scoala pentru fete și scoala de arte și meșteșuguri; două internate, unul pentru băieți și unul pentru fete; iar ca locale de scoale erau: 1) palatul academieii; 2) scoalele din Trei-Ierarhi 3) scoala de fete; 4) casa școalei de arte și meșteșuguri; și alte locale prin capitalele de județe ¹⁾.

Pentru a lega țara cu lumea științifică, Asachi în unire cu Dl I. Cihac fundară o societate științifică, și pun bazele unui cabinet de științele naturale, așa că în curînd societatea numera între membrii sei pe învățatul Humbold, pe prințul Dimidof și alții.

Pentru formarea de profesori învațați și speciali, a lucrat să se trimată tineri în străinătate, așa: a trimis pe I. Stamati pentru Fizică, pe A. Costinescu pentru matematici, pe Fătul pentru legi și medicină, pe Veline pentru filosofie, pe Leon Filipescu pentru agronomie pe C. Zamfirescu pentru mineralogie și D. Pop pentru franceză.

Pentru că scoala să aibă la îndemână toate scrierile, cărțile, publicațiile din țară și străinătate, a lucrat și instituit o bibliotecă pe lângă Academie ²⁾.

Dacă am stărui să arătăm tot ce a făcut Asachi pentru scoale, ar trebui să scriem volume. Vom zice numai atâta că toată viața sa a lucrat pentru scoale, pentru înmulțirea și îmbunătățirea lor. El a pus temelia scoalelor noastre, care ni'au adus progresul enorm

¹⁾ Hrisovul Domnesc din 1840 Manualul adm. p. 301, Vol II.—Iași 1856.

²⁾ Expoziția învățeturilor publice în Moldova 1855, Iași Inst Albinii. Vezi asemenea chestia învățeturei p. 14—19.—Asemenea notița biografică, pag. 14—17.

în care ne aflăm astăzi. Cu drept cuvânt dar el să numește: *Părintele scoalelor Române*.

Mi-aduc aminte că între anii 1860—69, în care anii am fost scolar, când să facem serbarea scoalelor, în fiecare an la Trei-lerarhi, în ziua de 30 Ianuariu, vinea tot-de-a-una la această serbătoare și bătrînul Asachi—Serbarea să termina tot-de-a-una prin aceste cuvinte: „*Trăiască Asachi părintele scoalelor române*” iar bătrînul, pleca de la această frumoasă serbătoare plângend.

Vom mai aminti încă respectiv de lucrările lui Asachi pentru scoale, că El la 1843 a prezentat un proiect de organizare a învățămîntului așa de practic și complet, în cât nici pînă astăzi nu avem un așa proiect, și că, dacă se admitea, astăzi eram și mai de parte pe calea progresului și culturii—Intrigile politice precum și opunerea dascălilor Transilvaneni, temându-se să nu se aducă profesori din Germania și Franța, după cum cerea proiectul, au făcut să nu se admită.—Acest proiect, în mare parte a servit la facerea așezămîntului scolar din 1851, făcut sub Grigore Ghica V. V. care așezămînt a fost lucrătoriu pînă la 1865.—Acest proiect asemenea a fost prezentat Divanului Ad-hoc prin un deputat.

Miezul, baza și scopul acestui proiect era ca, toată instrucțiunea, diferitelor ramuri, să se facă în țară. Iată câte-va pasaje din espunerea de motive a aceluî proiect.

»Nu este cu putință a presupune că studiile, în toate scoalele străine, să fac după tot același sistem; dar și mai mult se poate cine-va îndoi că educația și prelungirea petrecerii junilor în străinătate nu le însuflă, în acele deosebite țeri, o simpatie vie, cu înpuținarea sentimentelor patriotice, și că, la înturnarea lor în patrie, deși înzestrați cu diplome și titluri a universităților, îi se văd nevoiți a începe de la capăt studiul limbei Române. Lesne este de înțeles că toate aceste

motive nu favorează sentimentele de patriotism, care sunt puterea și nervul unei nații, precum nici propășirea învățeturei naționale.»

După ce Asachi, clădește organizarea învățemîntului național, pe scara cea mai întinsă și complectă, încheie cu aceste cuvinte:

„Ast-fel că, chiar familiile avute nu vor fi nevoite a-și mai duce copiii lor în străinătate, a se despărți de fiii lor, spre ai trimete în țeri streine, în o vîrstă foarte fragidă, espuse la pericole numeroase, a lor sănătate, a lor religie, a lor sentimente de naționalitate, nu vor mai fi supuse la niște încercări întristătoare, și junimea crescută în: *Sinul Patriei*, sub ochii guvernului și a părinților, se va forma spre a pute împlini a ei datorii și a ocupa cu talent și vrednicie, posturile care țara îi păstrează în viitoriu — Atuncea, nu în zadar, Europa ni va fi mărturisit atâta simpatie și ni va fi invitat a intra în sinul familiei sale, căci: „*Patria non ubi natus, sed ubi educatus*» ¹⁾. Iată sentimentele, ideile și lucrările lui Asachi pentru dezvoltarea și cultura națională, pentru prosperarea și mărirea *Poporului Român*.

Să trecem acuma la altă serie de lucrări a lui -Asachi, pe lîngă ocupația sa de referendar al scoalelor.

În curgerea anilor 1829—1831, Asachi, fu onorat și însărcinat cu misiunea de secretar, la București, în comisia facerii *regulamentului organic*, care a redat țerei guvernul reprezentativ, și la 1832 a fost trimes la Sant-Petersburg ²⁾, cu boerii țerei pentru întărirea *regulamentului organic*.

¹⁾ V. Pop. *Ibid* 179. Vezi și Chestia Invăț. public, pag. 15.

²⁾ V. Gr. Pop—*Ibidem* p. 179.

Notă Dăm aci spre memorie numele boerilor ce au compus comitetul pentru lucrarea *regulamentului organic*.

Visternicul Costachi Pașcanu. Vornicul Mihalachi Strza, Vornicul Costachi Conachi, Visternicul Iordachi Catargiu și Aga Gheorghe Asachi. Acest comitet unit cu cel din Țart-Românească, a lucrat *regulamentul* la București.

Ca secretar a comitetului de facere a regulamentului organic, dînsul n'a uitat scoalele române, inima și sufletul său; așa, între alte regulări și despoziții pentru scoale, face ca prin art. 419 al regulamentului, să se recunoasca ca averi a scoalelor casele din Trei-Ierarhi și moșiile donate de Vasile Lupu. Asemenea tot prin regulamentul organic, a staruit, să se prevadă ca statul să dea o subvenție la fondul scoalelor, pentru a se putea susține și înmulți scoalele române

Pe lângă cele-alte lucrări și afaceri, Asachi a ocupat de la 1831—1855 încă o funcțiune foarte importantă, competentă pentru dînsul și vastele sale cunoștinți; el a ocupat funcția de archivist de stat, unde tot timpul, cât a ținut acest post, s'a îndelemnicit cu studiul și culegirea vechilor documente ale țerei ¹⁾.

La 1856, sub cămăcămia lui Teodor Balș, Gheorghe Asachi a fost director la ministeriul instrucțiunii și referendariu sau inspector al scoalelor ²⁾.

Între anii 1851—1854, Asachi a ocupat funcția de censor al presei, sub Vodă Grigorie Ghica, înlocuind pe bătrînul Teodor Codrescu ³⁾.

Censura era instituită prin regulamentul organic. Nici o carte, nici o poezie, nici o piesă teatrală, nici o gazetă nu era permis să se tipărească, să apară sau să se joace pe scenă, pînă mai întăiu nu trece prin censură, stergându-se pînă și aceia care se pîrea că aduce o lovire, o ridiculizare, o combatere a vișilor, a stărei sociale, a privilegiilor și favorurilor boerilor sau vre-

---

După ce regulamentul s'a modificat și aprobat de adunarea extra-ordinară, s'au trimis la Petersburg o comisiune pentru obținerea confirmării lui.

Aceasta comisiune să compunea: din Mihalachi Sturza și Gheorghe Asachi pentru Moldova și A. Vilara pentru Muntenia. M. Drăghici.— Ibd. pag. 181—182.

¹⁾ Gh. Asachi.—Chestia Invăț. public. pag. 24—33.

²⁾ Zimbru 1856 No 154.

³⁾ Ofisul Domnesc din 22 Ianuar 1851 No. 6 Manual adm. V. II p. 180.

unei puteri streine. Ori-ce lucrare dar, de acest gen, numai după ce capeta aprobarea censurei, putea să vadă lumina zilei, să apară.—Vai de cine contra-vine censurei saū nu se supune ei; buzduganul și exilul îi știe de știre! Fie-care trebuia să scrie, cu conștiința legată și mărginită în legiurile și pedepsele censurei. Ușurarea și libertatea depindeau de la capacitatea, intențiunile și bunătatea censorului. Censorul trebuia să fie om foarte capabil, foarte învațat și prevezetoriu. Censura a fost foarte aspră sub Vodă Mihaiu Sturza; blăjină sub Vodă Grigorie Ghica, ceea ce produsă avântul literar, ziaristic și național a lucrărilor din timpul fericitului Vodă Grigorie Ghica, și aduse, ca urmare, *mărețul act a lui 5 și 24 Ianuariu 1859: Unirea țărilor Române.*

Starea lucrărilor, respectiv de scoale, pregătită, de Asachi, se bucură, de o favoare și desvoltare, și mai mare sub Grigore Ghica Vodă, vinit după căderea lui Mihai Sturza, căci sub domnia bunului și fericitului Grigore Ghica, toate instituțiunile și scoalele își ieū un sbor foarte mare, iar scoalele să organizeze după o lege foarte întinsă și solidă, cunoscută sub numele de așezămîntul scolar, lucrat la 1849—50 de D-niū M. Cogălniceanu, A. T. Laurian, A. Panu și D. Ralet.

Cel mai mare merit al acestui așezemînt este că baza sa era progresistă în toată puterea cuvîntului. Acest așezemînt prevedea toate ramurile învățemîntului public, le îndestula și apoi da putință, fie-căruia din ele de a se perfecționa după trebuință ¹⁾.

Sub Grigore Ghica, toate ieū avântul și sborul cel mai mare; activitatea cea mai întinsă să desvoltă în toate ramurile vieței sociale, dar mai întinsă și mai activă este pe terenul culturii, desvoltării și naționalității

Pe lîngă bătrîniī apostoli ca: Asachi, Seulescu, Bo-

¹⁾ Gh. Misail—Bult. Instr. 1866 Febr. pag. 337.

jinca, Stamati, T. Codrescu, Dem. Gusti etc. sosiră, tinerii înainte, de domnia lui Ghica, iar alții în timpul domniei, tineri, ce și terminase studiile în străinătate, plini de ardoare și zel pentru munca în binele și ridicarea culturii și a țerei: așa D-nii M. Cogălniceanu, T. A. Laurian, C. Negri, V. Alesandri, Ioan Ghica, V. Alexandrescu Urechiă, S. Voinescu, P. Donici. N. Ionescu, I. Ionescu, K. Conachi, K. Năgruți, Dem. Ralet, A. Hurmuzachi etc. toți acesteia și alții să pun la muncă cu vigoare: scoalele progresează, se lățiau, se îmbunătățeau și se înzestrau cu tot ce li trebuiau; teatru în istoria, ziaristica, politica, revistele literare, apăreau și se înmulțeau, așa: Steaua Dunării, gazeta Moldovei, Viitorul, Zimbru, România literară ect. toate alimentau poporul, și pregăteau, sub domnia blândă a lui Ghica, evenimentul dorit de secole: Unirea țărilor și emanciparea morală, intelectuală și națională a Românilor: însuși Vodă Ghica era încurajatorul și conlucrătorul tuturor acestor lucrări ¹⁾.

Am făcut aceasta digresiune numai ca o paralelă între fericitul și bunul Domn Grigorie Ghica și . . . . . Inchiind capitolul lucrărilor lui Gheorghe Asachi, voi răspunde unei bănuiele, făcută de cei ușori la minte și crieri săi celor seci cu duhul.

Să atribue lui Asachi un fel de paternitate, de părintire și afecție către Vodă Mihai Sturza.

Mihai Sturza era unul din boerii învățați și erudiți din acel timp. El intrase ca membru în efortia scoalelor încă de la 1820, funcționând pînă la 1834, când a intrat Domn, cel întâiu Domn după punerea regulamentului organic în lucrare.

Aci Asachi ca referendar, negreșit că legase o amiciție și bună-vroință cu Mihai Sturza, ca și cu mitropolitul Veniamin, ca și cu cei alți epitropi.

¹⁾ Zimbru No. 106 din 1856, Dare de samă despre domnia lui Grigorie Ghica când a eșit din domnie.

După venirea lui Mihaï Sturza ca Domn la 1834, Asachi să folosi de prietinia sa cu Mihaï Sturza, și o întrebuiță în înmulțirea scoalelor, și crearea instituțiilor ce au de scop dezvoltarea intelectuală, morală economică a unui popor. Dacă observăm statistica, videm vă cele mai multe scoale și ramuri de învățământ, din acele timpuri, s'au înființat între anii 1832—49.

Iată ce zice Dl. Gh. Misail, respectiv de lucrările lui Vodă Sturza, făcute în primii ani ai Domniei Sale, pentru scoale, la ocazia-când Vodă Sturza, în 27 Mart 1846, a hotărît în favoarea scoalelor, procesul susținut de Asachi contra călugărilor greci de la Trei-lerarhi, ce ripise averile scoalelor donate de Vasile Lupu Vodă: ▷

„Ar fi a fi necredincioși,—ar fi a greși dreptății, dacă sub-scrisul n'ar mărturisi că Domnul Mihaï Sturza, a făcut un act mare și național, organizând scoalele pe o bază atât de întinsă ¹⁾.

Dacă Asachi n'ar fi căutat să se folosască de prietinia sa cu Vodă Sturza, dacă n'ar fi știut să-l menajeze și pe El și împregiurările, nu putea să facă nimica din ceea-ce au făcut, căci așa era timpurile: *scoalele și orice progres, trebuiau să le treacă ca prin urechile acului.*

Deci Asachi, a menajat pe Vodă Sturza, și împregiurările, ca să poată plânta, înmulți și consolida scoalele și cultura.

El a lucrat că cârmaciul înțelept și prevăzătoriu, carele aflându-se în oceanul furtunos și plin de valuri, în loc de a se bate și lupta cu valurile, trece vasul său cu înțelepciune și prevedere, prin mijlocul lor, și îl scoate la liman sănătos și ne sfârmat. Așa a lucrat și Asachi în timpul lui Mihaï Vodă, iar nu pentru alte scopuri și ambițiuni, căci nu s'a bucurat de ranguri și ministere sub Mihaï Vodă, nici a căpatat avantaje ma-

¹⁾ Gh. Misail—Bulet. Instr. 1866 Ianuar, pag. 272—3.

teriale, fiind că țara știe că Asachi era sarac și sarac a murit.

Asachi se apreciază după fapte și lucrări iar nu după afecții. Să se examineze tot ce a lucrat și făcut și apoi, să se judece.

Este ușor acelor minți seci, când se ved în plin progres, când au plăcinta pe măsură, să vadă pete și în sôre, însă trebui să se uite la greutatea, împregiurări și fapte, și apoi să critice.

Starea lucrurile și a împregiurărilor, atunci erau foarte critice și susceptibile.—'Mă aduc aminte de un fapt că Gheorghe Asachi, publicând în gazeta Moldova, un anunț din »Monitorul oficial« a Moldovei, a pus acest titlu: »*Principatele Unite: Moldova și Valahia. »Monitorul oficial« al principatului Moldovei.*«

Ei bine, pentru acest titlu, ministrul de externe Dl. V. Alexandri, a avertisat la moment, pentru acest fapt, pe Asachi, pe baza articolului 37 din legea censurei. Și să notăm că era anul 1858, iar nu anii de la 1832—1849 ¹⁾. Iată dar împregiurări critice și susceptibile, pentru care se cer prudență și prevedere spre a trece prin mijlocul lor.

Dacă Mihai Sturza, după puterea ce o avea în țară, ar fi ascultat în totul și în toate pe Asachi, cel puțin asupra învățemîntului, Domnia sa ar fi fost glorioasă.

Nenorocire însă pentru Mihai Sturza, că cătră finitul domniei sale, părăsind sfaturile înțelepte a lui Asachi, El face la 1847 un păcat de moarte, sub impulsunile străinilor, prin aceea că strică: *cursul superior și exclude limba română din școală*, și așa își ucide propriul său copil și își pătează toată Domnia sa!..

Nu ved dar nici un temei justificat pe acte și împregiurări, în aserțiunile D-ului Gheorghe Sion, zise la

¹⁾ Gazeta Moldovei No. 89, din 1858 Iași.

1856 în ziarul *Zimbru*, și anume că: »*Asachi dacă n'a contribuit, cel puțin a consimțit la reforma sa și știrbirea învățămîntului făcută de Mihai Sturza la 1847*¹⁾.

Că proba cea mai evidentă că aceasta nu era adevărat, este proiectul de organizare al scoalelor și învățămîntului pe bazele cele mai întinse și progresiste, proiect lucrat de Asachi ca referendum al învățămîntului public și supus adunării generale la 1843;—acest proiect a căzut din cauza profesorilor Transilvaneni, îngrijindu-se de cămeșa lor, fiind că proiectul prevedea, aducerea de profesori din Franța și Germania, pentru oare-care cursuri superioare și pentru scoala normală superioară spre formarea de profesori.

Asachi însuși a condamnat acea reformă *numind'o fatală și care a adus lovire în desvălirea și propășirea învățeturei naționale, descreditând'o în opinunea publică*²⁾.

Că n'a împedicat'o? Ce pute face Asachi singur în acele timpuri și împregiurări, când el n'a fost în acea comisiune, și când nu mai avea acuma la epitropia școlilor pe mecenatele și ne' vinsul conlucrătoriu Veniamin Costachi;—erau alții, dușmani ai scoalei și desvoltărei naționale!!

Dacă oare-care foi, ce patronău reforma lui Mihai Sturza, să tipăriau la institutul Albinei, după cum zice Dl. Sion; de unde D-sa scoate părținirea lui Asachi pentru reforma lui Mihai Sturza, acest argument, mi se pare foarte ușor și steril,—Institutul Albina, era tipografia, iar nu Asachi și principiile sale, și cred că Dl. Sion, știe ce este o tipografie, mai ales că D-sa este membru și al academei, pe când nemuritorul Gh. Asachi, care a studiat 16 ani în străinatate, care cunoștea 7 limbi și a muncit jumătate secol în ogorul desvoltării

¹⁾ *Zimbru* No 192 din 1856

²⁾ *Ga. Asachi*—*Chestia învățeturei publice* pag. 22—33 Iași 1858.

noastre culturistice și naționale, dînsul n'a fost membru academiei! . . . . .

E bine dar se căutăm și să drămăluim toate împrejurările, când vorbim despre apostoliî dezvoltării noastre din acele timpuri.

VII.

Lucrările lui Asachi în ramul industriei naționale.

Gheorghe Asachi, n'a fost numai dascal: activitatea sa s'a întins în toate direcțiunile ce aveaî de scop dezvoltarea Românilor, așa că Moldova datorerește lui Asachi nu numai organizarea învățemîntului primar, aceluî gimnazial, a scoalei de inginerie, a scoalei de pictură, a teatrului național, dar chiar începutul și existența primelor scoale de meserii, din care pînă astăzi trăește scoala tehnică din Iași, înființată prin inițiativa sa la 1841, sub numele de scoala de arte și meșteșuguri, în care se înveța șese ramuri de meșteșuguri.

Asachi, nu numai că a stăruit în înființarea acestor instituțiuni, dar chiar le-aî pus în aplicare și el însuși, în cât putem zice, că economia națională a avut în Asachi un apărătoriu, ca carele să-i dorim și în viitoriu, contribuind și cu însași fapta, la nașterea, formarea și dezvoltarea industriei naționale.

Asachi înființază cu spesele sale o tipo-litografie la 1828, mai întăi în casele de la Mitropolie; pe urmă strămutată în casele D-lui Iorgu Ghica, unde este astăzi scoala de bele-arte, și de aci strămutată în casele sale la 1835.

De la 1828 și pînă la 1869, Asachi, înzestrase tipografia și litografia sa, așa de bogat că putea să efectueze toate lucrările priivoitoare la tipografie și litografie. În acest institut industrial al seǘ s'aǘ tipărit toate cărțile dintre anii 1828 pînă la 1840, când apoi a început a se mai înființa și alte tipografii. Tipografia lui Asachi a re'ntrodus, după atâtea secole, tipărirea cu litere latine, fiind că tipografia de la Mitropolie ce esista atunci, avea numai litere cirilice. În acest institut al seǘ aǘ eșit cele întăi hărți românești, tablouri, peisaje și feliorite desemne precum erau: *icoana lunei și tablourile domnilor români*: toate cărțile, revistele, hărțile, tablourile și ziarile eșite, de la 1828 pînă la 1869, sunt proba evidentă a acestui institut, și toate poartă titlu, tipografiei sale: *Institutul Albinei*.

Care înse a fost în cele din urmă respata a acestor sacrificii? Punerea institutului seǘ în neputință, pe la 1860, de a mai pute continua și a se susține, din cauză că, oamenii rei și interesați, îi luară publicarea *foei oficiale*, copilul seǘ, căci el este cel întăi, care a inaugurat la noi presa, și publicarea bulitinului oficial, și o dădură unui ebreu, fără macar o formă de licitație, în cât al seǘ mare institut *tipo-litografic*, s'a osîndit la nelucrare.

Bătrînul, nu zise nimica, de cât esclamă aceste cuvinte:

„Sic annorum labor quinquagintă remuneratur.“

Astă zi remășiștile acestei tipografii, sunt închise în hambarele D lui Teodor Codrescu, și niminea nu se mai gîndește la ele; asemenea și cea mai mare parte din cărțile și mobilele lui Asachi, sunt închise tot în hambarele D-lui Codrescu, fără să se iee și să se pună la muzeu saǘ la o școală spre conservare. *Câtă decădere în simțuminte și datorie!!!*

Asachi a înființat asemenea prima fabrică de hârtie în România, cu care s'a compromis tot rodul muncii și economiei sale. Iată în câte-va cuvinte istoricul acestei fabrici: în partea de răsărit și mează-zi a orașului Piatra, departare ca de trei kilometre și pe ținutul drept al râului Bistrița, să ridică un mic platou, lângă poalele munților; acest platou este încungiurat, în plan mai jos, de mici grădini, fânațe și lunci; o poziție încântătoare, numită de Asachi: *Petrodava*, și care face parte din moșia statului *Văleni* unde este și schitul de maice,

Gheorghe Asachi solictară la Mihai Sturza ca să-î deie din trupul acestei moșii locul citat mai sus pentru a înființa o fabrică de hârtie. Mihai Sturza dădură lui Asachi acest loc ca proprietate vecinică a sa, și cu destinație de a înființa pe el fabrica de hârtie.

Construirea fabricii cu toate atenanșele sale, și anume: localul propriu pentru fabrică, casele de locuință pentru Asachi; casele de locuință pentru lucrători, tragerea unui canal din Bistrița în lungime de 320 metri, s'a făcut în anii 1839 și 1840, sub conducerea D-lui Lascar Stavri, elev al academieii Mihailene, pe care Asachi îl însărcinase anume cu aceste lucrări ca unul ce cunoștea limba germană.

În primavara anului 1841 să și începă fabricarea hârtiei, sub conducerea maistrului Mihail Hodocin.

Calitățile, de hârtie ce se fabricau erau: hârtie ordinară pentru băcăni, și hârtie pentru scris vânătă și albă-gri. Dosarele autorităților din localitatea noastră dintre anii 1842 și 1856, sunt proba cea mai evidentă despre existența acestei fabrici. Hârtia de scris ave încrustat numele lui Asachi, sub inițialele; *A. G.*

Trăesc și astă-zi în orașul Piatra, cetățeni încărungiți acuma, cari spun că Gheorghe Asachi, după ce a construit fabrica și a început fabricarea hârtiei, petrece

mai în toate verile la fabrică: probă este că multe din scrierile sale poartă data și locul: Petrodava. Îi spun că de câte-ori Asachi vinia în oraș, se oprea la școala primară, numită Domnească, și spunea băeților să vină Duminica la fabrică;—băeții ducându-se se întoarce fie-care câte cu un conț de hârtie. Îi spun cum Asachi îi îmbrățișa, îi seruta și îi sfătuia să se silească la învățetura unica comoară, care poate să'î facă fericiți și buni cetățeni!

Asachi a trecut pe urmă exploatarea fabricii fiului său Alecu Asachi; acesta a ținut'o în exploatare pînă la 1854, când a trecut'o venerabilului defunct Nicolae Vicol; care a ținut'o pînă la 1858, când defunctul Vicol, ruinat cu desăvârșire din cauza guvernelor vitrige și a concurenței străine, a încetat ori-ce exploatare și fabrica s'a închis. Care a fost deci cauza că această fabrică după o existență de 14 ani, cade în neputință de a mai pute continua?

Vitrigimea guvernilor, nepăsarea noastră și concurența străină, boale de care suferim și astăzi; boale care vor ucide și de aci înainte ori-ce întreprindere națională, dacă vom sta tot în astă nepăsare!

Nu toți părinții virtuși și buni patrioți, au fericirea ca fiii lor să-le calce pe urmă. Această nenorocire a avut'o și bătrînul Asachi, căci feciorii săi Alecu și Demitrie, n'au calcat pe urmele părintelui lor, cu toată creșterea și instrucția îngrijită ce li-au dat'o. Acestia au risipit, după moartea părintelui lor, mai tot micul avut și suveniriiu remas după bătrînul Asachi; așa, moșia Petrodava a vîndut'o mai întâi la niște poloni, acesteia unui ebreu, care o stăpânește și o espluatază astăzi: iată în ce mîni a ajuns munca lui Asachi, și locul ce'l înzestrază ca un paradis, și unde din când în când își repausa bătrînețile sale. Din toată munca lui Asachi, din toate înzestrările făcute pe acest loc, mai există as-

tă-zî frumoasa grădină, de pe platou, înzestrată cu fe-
liuriți pomi roditori și casele în care locuia Asachi.

Tot ast-fel, și casele din Iași a lui Asachi, zidite de
El însuși la 1835 și pe care era săpată macesima sa :
„*lucrul și al meu repaus*,” sunt trecute în mâni streine,
așa, că generațiile actuale și cele viitoare sunt lipsite de
mângâerea de a vide și a zice: „*Aci a locuit Asachi*», pre-
cum sunt lipsite de mângâerea și puțința de a zice :
„*aci a locuit Anastasă Panul ; aci s'a făcut alegerea lui
Cuza ; aci a locuit cutare învățat și patriot al Moldovei*»,
căci toate aceste case au trecut și trec succesiv în mânil
streinilor și cu deosebire a jidanilor, și aceasta din cau-
za nepăsării noastre și a autorităților, căci nici macar
acestea nu s'au îngrijit ca casele, în care au trăit ase-
minea oameni mari ai Moldovei orî s'au făcut cutare acte
mărețe pentru Români, să nu treacă în mânil străi-
nilor, ci să se conserve, destinându-se macar pentru
scoale. Cât n'ar fi încălzită și inspirată junimea care
ar învața carte în casa în care a trăit Asachi, Panul
său s'a ales marele și nemuritorul Alexandru Cuza!!

Să sperăm că generațiile ce se ridică vor fi însuflate
de sentimente mai sênătoase și mai patriotice și vor
repera relele făcute de antecesorii ei.

VIII.

Publicatiunile si scrierile lui Gheorghe Asachi.

Activitatea cea mare, prodigioasă și sacrificiile enorme
a lui Asachi, sunt acele produse în domeniul literar,
științific și a diverselor sale scrieri și publicații. Aci
este vast, este prodigios, este sublim.

Asachi ave de scop și temelie progresul național, deșteptarea intelectuală și națională a Românilor, iar ca mijloace pentru ajungerea acestui scop erau: scoalele naționale, teatrele, societățile științifice și filarmonice, presa și toate acele instituțiuni care luminează spiritul, cultivă inima și desvoltă sentimentele: toate acestea le au pus în lucrare prin activitatea și știința sa, în curs mai bine de jumătate de secol.

Providența însăși îl pregătise pentru aceasta muncă vastă și grea. Barbat inteligent; capabil, activ, înzestrat cu studii literare, științifice și arhiologice; plus cunoștința a șapte limbi, pe lângă limba patriei, căci cunoștea cu perfecțiune limbele: Polonă, Rusă, Latina, Germană, *Italiană*, Franceză și Engleză: era deci înzestrat cu toate cunoștințele, talentele și armele necesare unei misiuni atât de *mari și sântă*: Apostol și regeneratoriu al limbei și naționalității poporului Român, și în adevăr că le-au întrebuițat cu folos.

Z i a r u l

A L B I N A R O M A N A

La 1829, pe când niminea nu știa ce se petrece în țară și afară de țară, din cauza lipsei de *presă*; pe când nu se știa nici să cunoștea în țară, acest puternic mijloc de exprimare a opiniunii publice, a acestei formidabile puteri, numită opiniunea publică a unei țeri, Gh. Asachi, pune temelie și începutul celui întâiu ziar român în țara noastră: **Albina Română** la 1 Iunie 1829.

Iată ce zice Dl. Mihail Cogălniceanu asupra acestei importante lucrări.

„Să făcuse câte-va încercări, afară din țară, de a înființa un ziar Român, așa: Racocea la Lemberg 1817; Karcalechi în Buda la 1822 și C. Roseti la 1828 în Sacsonia, însă toate încercările și ostinelele lor remase fără rezultat.

Numai singurii doi bărbați nu perdură curajul: I. Eliadi în Muntenia, care înființă și susțină *Curierul Românesc* la 1 Aprilie 1829 și Gheorghe Asachi în Moldova, înființă: *Albina Română*, la 1 iunie 1829, care a continuat timp de 33 ani, și când! Atuncea când era impusă censura!. Aceste ziare adaugă Dl. Cogălniceanu, în acele vremi, fură o adevarată revoluție între Români. Ele deschise o lume nouă, punându-l în contact cu cele-alte popoare mai civilizate, arătându-le faptele, propășirile și mai ales driturile.

Amvon mai înalt de cât toate anvoanele, auzitorul lor era pretutundine și glasurile lor străbăteau în palaturile bogaților, în căsuțele răzeșilor și posesorașilor. Politică, pre cât le era ertat; științe; arte, literatură, morală etc. ele au tratat; clase întregi fură prin ele deșteptate; luminate și chemate la viața publică. Așa, că *Albina* și *Curierul*, au respîndit în starea de mijloc, mai ales, mai multe idei, mai multe credinți nobile, mai multă învățetură de cât însăși scoalele» . . . . .

Albina dar și *Curierul* au deschis drumul inteligenței

Pentru susținerea acestei foii și a tuturor publicațiilornelor, Asachi ș'a înființat tipografia sa proprie. *Albina românească* a continuat 33 de ani sub numele de *Albina Română*, *România*, *Patria*, gazeta de Moldova și în cele din urmă *Patria* 1858—60.

Pe lângă acest ziar, Asachi a mai redactat următoarele foii: Icoana lumii în anii 1840, 41; 64 și 65. Spi-cuitorul de la 1851—42. Arhiva Albinei României de

1) *România Literară* din 1855 Iași No. 4, pag. 52 și 53.—Vezi asemina Dacia Literară de M. Copălniceanu din 1840 Iași.

la 1844—46. Și o foaie rurală saă economică numită Oziris ¹⁾.

Când cineva privește munca colosală ce trebui să-și fi dat Gheorghe Asachi în redactarea și scrierea atâtor foi, în acele timpuri unde era lipsă și de inteligențe și de mijloace și când vede că astă-zî sunt orașe unde nu se lucrează nici o carte, nici o foaie periodică, și poate închipui ori-cine munca și sacrificiile lui Gheorghe Asachi. — Așa în cât adesea mă întreb care este progresul generațiunilor noastre, sub raportul muncii, sacrificiului și devotamentul pentru binele Patriei?

Spre a vede fie-cine sentimentele de care era inspirat Asachi, în toate actele sale, dăm aci, spre edificarea generațiunilor actuale; *moto Albinei Române* și o frasă din prefața de la Albina Română, precum și o poezie anacreotică *despre Trântor și Albină*.

Moto la ziarul Albina Română:

„Este albinei dor și lege
Din flori miere a culege“ ²⁾.

Dăm aci o frasă, din înainte cuvîntare, făcută la cel întâi numer a Albinei, din I-iu Iunie 1829:

„Albina Românească astă-zî vede întâi lumina zilei,
„și tinerile sale aripî le cearcă, în ostenitoarea sa călă-
„torie, miî și miî de flori cu felurite văpsele și miresme
„înpodobesc câmpul pre carile, ea va se sboare, însă
„numai acele flori î vor fi plăcute care aduc mană și
„vindecare, de însăși blânda ei fire povățuită, se va feri
„de cele ce sunt amagitoare frumuseței, cari ascund
„farmec și venin în sinul lor.“

¹⁾ V. Pop. Ibidem pag. 182—Vezi asemenea Dacia literară din 1859 ediția II p. 79.

²⁾ Vezi frontespiciul la Albina Română de la 1 Iunie 1829 anul întâi

Iată și alegoria făcută la finea acestei înainte precu-
vântări în No 1 al Albinei, alegorie între *Albină și*
Trântor:

»Trântorul« Spune, spune mică albină
    In cotro mergi acum trează?
Când a soarelui lumină,
    Pe cest câmp nu scântează?

    Încă tremură, pe foaie
    In munți roua și pe ripe,
Nu te temi să ți se moaie,
    Delicatile aripe?

    Încă florile 'n miite,
    Stând în umbră tupilate,
Țin închise și'n vâlite,
    Bobocelile plecate.

De ce sbori ca o segeată,
    Care aerul despică,
De unde vii tu mânecată,
    Și'n cotro albină mică?

Lină'i viața mea și bună,
    Fără multă osteneală,
Cele care alții adună,
    Prânzu'mi dau chevirnisală.

Așa trântorii urmară,
    Am trăit așa tot bine
Cu cara la altul ceară
    Suge miere ca și mine.

Albina. Țice albina'n repeciune,
    Lucru toate vinge 'n lume,
De voești, sburând Țo'i spune,
    A mea sistemă și nume.

Eü' s'albină românească,
Al meu dorul 'i ş'a mea lege:
Pre câmpia pămîntescă,
Din flori miere a culege.

Ale mele surioare,
Când abia se luminase,
Dulce pârgă de pe floare
O căra de mult a case.

Eü de farmec amortită,
Zăcuî timpuri multe—aice
Şi abia me simt trezită,
In acest minunt ferice!

Aleu! lucru mult m'aşteaptă,
Multe câmpuri voiü petrece,
Unde soarta te îndreaptă
Mergî şi tu, că timpul trece.

Şi mă lasă în a mea cale,
S'adun ceară, dulce miere.
Că de-a mele şi de a-tale,
Zile, samă ne vor cere.

IX.

Ţuvel istorice, balade, poezii, fabule.

Imaginaţiunea şi creaţiunea lui Asăchi, în aceste genuri de scrieri, sunt prodegioase, sunt vaste; este tot ceea ce o imaginaţiune vie, o erudiţiune şi cultură profundă, un spirit cugetător şi creator, o inimă nobilă şi plină de sentimente patriotice, pot să producă.

În nuvelele istorice, în balade, n'au rămas fapte mărețe, isbînzi victorioase, tradițiuni naționale, din trecutul glorios, pe care să nu le descrie cu tot focul inimii și puterea judecăței și a imaginațiunei, și să nu le cânte în versuri homerice și în melodii apoloniene. Nu este, zic, nici o întâmplare mai însemnată din istoria patriei, care să n'o fi cercetat, scris și publicat; așa vom cita : *Elena Dragoș* sau *fiica lui Ștefan cel Mare*, *Ana și Turnu lui Butu*; *Cetatea Neamțului*; *ziua din urmă a municipiului Iașenilor* (Iassiorum) nuvelă istorică de o importanță ne-prețuită; *Zvidrigelu*, nuvelă din istoria Poloniei, *fuga lui Petru Rareșu* prin munții din județul nostru; *Izabela și Petru Rareșu*, episod din istoria patriei; *Romidava*, nuvelă și tradiție istorică despre venirea lui Bogdan Dragoșu și restatornicirea principatului Moldavei la 1359; *Alexandru cel Bun și trecirea imperatorului Paleologul prin Moldova la 1425*; *lupta moldovenilor cu călării germani, în Borussia* pe la anul 1422; *cuvîntul cel din urmă a lui Ștefan cel Mare, către fiul său* la 1503. În fine o mulțime de întâmplări din viața și faptele poporului român: toate însoțite de tablouri respective; cu un cuvînt Asachi era mai mult de cât pasionat în acest gen de scrieri, pentru a desmormînta și re'nvie gloriile străbunilor nostri, acoperite de rēutatea vremii și de negura neștiinței, că să le transmită nouă și posterității ca tezaure neprețuite.

Asachi ave ca moto pentru acest gen de scrieri macsimă din Ovid:

„*Et pius est patria facta referre opus.*»

(Cuvios lucru este a aminti faptele Patriei.)

Ovid (Tristium)

Ca exemplu vom aduce aci câte-vă pasaje din scrierea: *Dochia și Traian*.

Dl. Mihail Cogălniceanu, criticând acest gen de scriere a lui Asachi, zice: „*Dochia și Traian* este una din capurile de operă a lui Asachi, cea mai importantă; în ea găsim cea mai erudită literatură, cel mai mare talent în zugrăvirea însușirilor și frumusețelor munților noștri; cea mai adevărată poezie; simplă, firească și plină numai de podoabe naționale; în fine, totul este măreț în descrierea acestui epizod: totul este bun, frumos subiectul, ideile și stilul.»

Iată cum începe Asachi descrierea baladei *Dochia și Traian*.

Intre aripele arzătoare crește umbros și'nalt fenic,
Vermile și urzește o lume nu ma'n sinul unui spic,
Vulturului place sborul pe a furtunilor aripe;
Bucură-se fiară crudă în adîncul unei ripe,
Așa firea înțeleaptă prin un farmec minunat,
Pre zidire cu simpatie cătră un lucru aū legat.
Pentru omul este patria a Eleziei cîmpie
Unde toate'i se arată și'i resună 'n armonie.

.....

După aceste, Asachi, începînd descrierea munților Carpați, zice „Acestor munți sunt Români datori pentru a lor păstrare, de la epoca căderei imperiei Apusene, căci aū fost un timp plin de nenorociri, în care numai un car saū un cal repede putea feri pe lucrătorul șesului de armele saū fearele barbarilor»

.....

Dupe ce Asachi finește descrierea munților Carpați și cu deosebire muntele Pionul saū Ciahlaul, apoi dă balada privitoare la *Dochia și Traian*.

Balada.

I.

Între piatra detunată
Și-al sahastrului picior,
Vezi o stîncă ce-a fost fată
De un mare Domnitor.
Acolo de rea furtună
E lacașul cel cumplit,
Unde Vulturul resună
Al său cântec amorțit.
Acea Doamnă e Dochie
Zece oi 's a ei popor!
Ea domnează'n vizunie
Peste turme și păstor.

II.

La frumusețe și la minte
Nici o fată'i sămăna.
Vrednică de-a ei părinte,
De Decebal, ea era.
Dar când Dacia a impilat'o
Fiiul Romei cel mărit,
Pre cel care ar fi scapat'o
De-a iubi aū juruit.
Traian vede astă zină
De și e biruitor,
Frumuseței ei s'unchină
Se sub-jugă de amor!

III.

Imparatu'n zadar cată
Pe Dochia imblânzi,
Vêzînd patria ferecată
Ea se 'ndeamnă a fugi
Prîn a codrilor potică

Ea ascunde al ei traiū,
Acea doamnă tinerică
Turma paște peste plaiū,
A ei haină aurită
O preface în șaiag;
Tronu'i iarba înverzită
Schiptru'i este un toiag.

IV.

Traian vine'n astă țară,
Și de-a birui deprins,
Spre Dochia cea fugară
Acu mâna aū întins.
Atunci ea, cu graiū ferbinte,
Zamolcsis, o zeu! striga,
Te jur pe al meu părinte
Astă-zi, rog, nu mă lasa!
Când întinde a sa mână
Ca s'o stringă'n braț Traian,
De al ei Zeu scutita zină
Se preface'n bolovan.

V.

El petroasa ei icoană
Nu'ncetează a iubi,
Pe ea pune-a sa coroaună,
Nici se poate despărți.
Acea peatră chiar vioae
De-aburi copere a ei sin,
Din a ei plâns naște ploae,
Tunet din al ei suspin!
O Ursită o privighiază
Și Dochia dese ori,
Peste nouri luminează
Ca o stea pentru păstorî.

Unul din genurile de scrieri a lui Asachi a fost și genul poetic, cătră care ave un dor și o tragire din copilărie, precum însuși o declară aceasta în epilogul din fruntea poeziilor sale; el a înbrăcat multe fapte

și întâmplări în pana poetică; asemenea un alt gen de scriere al seǔ este și fabulele, prin care, ca și un alt Esop, conform timpului și împregiurărilor, în care a trăit, biciuia moravurile stricate.

Ca exemplu, dăm aci câte-va poezii și fabule.

T i m p u l f u g e .

Timpul fuge cu iuțală,
Ear peirea noastră vine,
Să nu perdem vr'o clipală,
Zile să trăim senine.

Am vezut că'n primavară
Dimineața naște-o floare
Dă miroase pînă'n seară
și apoi cu ziua moare:
Timpul fuge . . . .

Auzit'am mari cuvinte
Din filosofică gură;
Josă nu țin alta minte
De cât asta'nvățetură:
Timpul fuge . . .

Un neam merge, altul vine,
Cu cel mare cel mic pere.

Noroc trațnic numai ține,
Dar nici vecinică durere:
Timpul fuge . . .

De ce-avem înțelepciune
Intr'o viață-atât de mică?
Când ea alta nu ni spune,
Fără că, nu știm nimică:
Timpul fuge . . . .

De vreî ochii ca să vază
Pe ornic timpul îndată
Acul ce în jur roteaza
In loc de minute arată

Timpul fuge cu iuțală
Ear peirea noastră vine
Să nu pierdem vr'o clipală
Zile să trăim senine!!!

Reproducem și două din fabulele sale, foarte muscătoare, la adresa celor fanfaroni și lingușitori:

Două spice

Cu 'naltată mîndră frunte
Un deșert spic defaima
Pe-un spic plin de grăunte
Ce în jos se atărnă
Zice deci l'a lui vecin:
„De ris, lucr'î curios
„Ca ții capul așa jos!
Insatunce spicul plin
Aă respuns l'această ceartă

„Nu doresc a mă schimba,
„A mea frunte a'și rădica
„Când de tot ar fi deșartă.

Ursul, Paserea, Șerpele și Momița.

Un selbatic urs de munte
Cu ochi mici și lată frunte
Vrînd să'și facă carieră
In a curței naltă sferă,

Unde trăia vite-o mie
Sub a leului Domnie,
De vecini au întreat
Cum să între la'mparat?
„Mergi, momiș'au zis, sărind :

Paserea iaă spus „cântând“
Șerpele'i da un-alt plan:
„Vrând a fi bun curtezan,
„Mergi pe pîntice vecine
„Tâîndu-te ca mine.

Arte, teatru--Calendar.

Asachi pe lângă că era versat în literatură, știință, pe lângă că era poliglot, era special și în științele matematice, în inginerie, arhitectură și pictură

El este, care a dat naștere și început, la noi, scoalei de *bele-arte și pictură*. Cele mai frumoase fapte și tradițiuni, din viața poporului Român, le-au reprezentat și zugrăvit în tablouri foarte frumoase. El a lucrat colecțiunea de tablouri a Domnitorilor noștri și o mulțime de alte monumente și peisaje locale și străine. Așa, vom aminti **tabloul**, care înfățișază pe **Aleesandru cel Bun**, Domnul Moldovei, primind corona din mâna ambasadorilor lui Ioan Paleologul la 1425; **Tabloul**, ce reprezintă pe zina **Dochia și Traian** cu perspectiva Pionului; **lupta eroică a Moldovenilor** la 1422 cu călarii germani; **Bătălia de la Baia**; **Invingerea lui Albert și Dumbrava Roșe** la 1497, **Tabloul**, ce reprezintă înmormântarea soldaților morți la **Valea-Albă** 1496;—**Ovid**, în mijlocul **Dăcilor**; **tabloul cronologic al Domnilor**. În fine o mulțime de aceste tablouri istorice și naționale, care de care mai importante.

Tot Asachi, este care a format, cel întâiu în țară, harta țerei și acelor alte continente, formând: *primul atlas în limbă țerii*: toate aceste tablouri, peisaje și hărți le-au dat la lumină încă de pe la 1833—40.

Respectiv de teatru, Asachi, este care cel întâi la 1817, a pus începutul și fundamentul teatrului românesc; El cel întâi a îmbracat această muză în vesminte și simțimite românești, producând o mulțime de piese: co-

medii, drame și vodivele de o frumuseță sublimă, ridicând prin acestea teatru la adevăratul scop și înălțime de școală practică, de biciuire a viciului, de laudă a virtuții, și de deșteptarea frumoaselor sentimente.

Așa: *Păstorița Cărpaților*, cea întâi piesă română jucată pe primul teatru românesc la 1817; *Vochița*, melodramă originală, *Țiganii*, edilă cu cântice, *Balo în Maschera*, operă în 3 acte și altele.

Vom aminti că Asachi era pasionat pentru teatru și muzică; casa lui era o adevărată societate filarmonică și școala de muzică;—Soția sa, fiica șefului orchestrei imperiale din Viena, era o vestită cântătoare și pianistă; toți copiii lui Asachi știeau și iubiau muzica.

Asachi este asemenea, cel întâi care a făcut și editat în limba română calendare și observațiuni meteorologice. El singur a fost în acele timpuri, dintre Români, barbatul înzestrat cu cea mai întinsă cunoștință în științele matematice și astronomice. Colecțiunea calendarilor sale, începute la 1840 a continuat pînă la 1867, cuprinzând pe lângă datele calendaristice, o mulțime de scrieri, învățături, nuvele, poezii, fabule, tablouri, foarte instructive și amuzante. Nici unul dintre calendarele, ce au început a eși, în urma drumului deschis de Asachi, nu cuprindeau scrieri mai importante ca a lui Asachi. Calendarele lui Asachi, zice Dl. Cogălniceanu, ocupă cel întâi loc în literatura Almanahurilor, dându-ne deosebite articole din merit literar foarte mare ¹⁾.

Tot Asachi este care a lucrat pentru prima dată în limba noastră manuale de matematici ²⁾ încă de pe la 1813, și care s'au tipărit la 1836, 37 și 38.

Iată în fine parte din catalogul voluminos a scrierilor lui Gh. Asachi:

¹⁾ Romania Literară din 1855 No. 2. pag. 36.

²⁾ Amifilochie Episcopul Hotinului încă a publicat la 1791 o filadă, în care prin semne de nule a înfățișat câte-va figuri geometrice, însă foarte imperfecte—Notiță bibliografică—Ibidem p. 8.

1) Albina română, mai în urmă »România.« jurnal (1829—1849),—2) »Istoria Rusiei“ 2 părți (1832;)—3) »Harpa română« (1832);—4) »Matematica« »(Aritmetica“, 1836; »Algebra,“ 1837 și »Geometria,“ 1838;)—5) »Lapeirus«, dramă cu cîntice 1837;—6) »Norma,“ operetă lirică, prelucrată (1838);—7) Emisferul »pămîntului și sistema soarelui“ (1838);—»Fiul perdut,“ dramă (1839)—9) »Petagogul,“ comed. (1839);—10) »Icoana lumii“ (1840—1841);—11) »Spicuitorul,“ jurnal (1841—1842);—12) »Lecșicon de conversație« (1842); 13) »Tabloul sinoptic al Istoriei Moldovei,“ (1842);—14) »Arhiva Albinei Romăniei,“ jurnal (1844—1846); 15) »Gazeta de Moldova« (1850—1858),—16) »Culegere de Poezii“ (1836 și 1854); 17) »Țigani“, idilă cu cîntice (1856);—18) »Pașia,“ jurnal (1858—1860),—19) »Fabule« (1862);—20) »Elena Dragoș,“ dramă originală (1863);—21) »Petru Rareș,“ dramă originală (1863);—22) »Turnu lui Butu,“ dramă originală (1863);—23) »Voichița“ melodramă originală (1863);—24) »Poezii“ (1863);—25) »Balo in Maschera,“ operă în 3 acte (1864);—26) »Nuvele istorice ale Romăniei“ (1867);—27) calendare pe fie care an (de la 1840—1867) pline de scrieri instructive.

Tot stăruințelor și zelului lui Asachi, se datorește aducerea la lumină, a prețioasei scrieri: »Cronica Românilor de Sincai—și iată cum:

Sincai începură la 1808, publicarea cronicei sale în Transilvania. Austria vedînd că prin publicarea unui op așa de important să descopăr drepturile Românilor de sub corona sa, opri tipărirea. Censorul, în virtutea decisiunii căria se oprise tipărirea, scrise pe marginea manuscriptului: »*Opus igne auctor patibulo dignus est.*“ Așa că din aceste motive politice scrierea lui Sincai nu s'a putut tipări în Transilvania din cauza intrigilor Ungurilor.—O copie a scrierilor lui Sincai, aprobată de

El, încăpusă în mâinile archimandritului Vida, fost profesor la Socola.—Vida începuse tipărirea în tipografia Mitropoliei de Iași, în un mod necorect și fără a o fini, așa că lucrarea reماسă neterminată mai mulți ani.

Asachi apreciend marele merit a acesteii scrieri și dorind a ei publicare, în folosul istoriei Românilor și a literaturii, a înduplicat pe Prințul Grigorie Ghica de a cumpara manuscriptul de la archimandritul Vida, care după o multă stăruință a lui Asachi, s'a supus a ceda scriptul pentru un preț de 200 galbeni, iar cronica s'a tipărit cu cheltueala statului la 1853 și sub direcțiunea D-lui Constantin Negruți ¹⁾.

Asachi a contribuit foarte mult prin scrierile, lucrările stăruințele și relațiunile sale, la respindirea în Europa, a cunoștiinților despre Români. Avend fericirea de a ave ginere pe Edgar Quinet unul din cei mai mari scriitori, publicisti și democrați ai Franției, Asachi a lucrat prin ginerile seii foarte mult pentru drepturile Românilor. Insuși Quinet a devenit un mare filo-român prin scrierile sale pentru Români și prin apărarea drepturilor lor, pentru care Români ca semn de recunoștiință i-a dat dreptul de cetățan român.

Pe lângă acestea, Asachi, voind a da străinilor o idee despre istoria țerei, a tradus și publicat în limba franceză, nuvelele istorice ale Românilor, o culegere a poeziilor sale, compuse după regulele prosodiei, adoptate la caracterul limbei; mai multe alte fragmente din scrierile sale le-au tradus în limba franceză, germană, engleză, polono: toate aceste au făcut străinătății cunoscută erudițiunea sa, și de aceia Asachi și biografia sa sunt trecute în dicționarul barbaților erudiți și savanți din 1858 publicat la Paris ²⁾.

¹⁾ Gh. Asachi—Calendarul pe 1861 anul al XX, institutuî Albinei pag. 13 și 14.

²⁾ Notița biografică a lui Gh. Asachi—Iași 1863 Institutul Albinei.

X.

Concluciune.

Din cele espuse pînă aci asupra vieței, lucrărilor și scrierilor lui Gh. Asachi, orî-cine remîne convins prin realitatea faptelor că, Gh. Asachi a fost unul dintre marii apostoli, inițiator, creator și lucrător la opera dezvoltărei intelectuale, morale și naționale a poporului Român. Pe lîngă întinsele sale cunoștinți, pe lîngă că era înzestrat cu toate științele și însușirile necesare unui apostolat atît de mare și important, apoi toată activitatea sa, *să caracterisază priu o neobosita stăruneță, lucrare și sacrificiu în crearea, susținerea și lățirea tuturor acelor instituțiuni și lucrări ce nasc dezvoltarea, progresul, civilizația și mărirea unui popor.*

În ediția a doua a acestei scrieri, procurându-mi iso-voarele ce mi-au lipsit, voi face și o critică mai întinsă și dezvoltată, asupra diverselor scrieri și publicații a lui Gh. Asachi.—Pentru acuma zic numai atîta că toate scrierile, lucrările și publicațiile lui Asachi sunt pline de erudițiune și de învățeminte foarte instructive patriotice și morale.

Dacă în unele din scrierile sale, stilul și cuvintele cu care sunt îmbracate unele idei, nu sunt la nivel cu progresul de astăzi în limba română, trebuie să considerăm timpul în care a scris și starea de cultură în care se afla limba română. Asachi, ca-și alți contemporani ai sei, trebuia nu numai să caute, să creeze cuvinte, dar chiar să formează gramatica limbei române; plus că el însuși își făcuse tot studiul în limbă străine, cu deosebire în limba germană, polonă, latină și italiană, așa că putem zice că Asachi la începutul apostolatului seü, scriind, nu numai forma și naștea limba română cultă, dar o și învăța, condus de limba poporului român, povățuit de limba latină, mama limbei noastre, și de

limbele franceză și italiană, surorile limbei noastre.— Nemuritorul Ioan Eliadi, însuși zice, în criticele sale, asupra limbei române, publicate la 1864, că îi este rușine, când vede cum scriea și se exprima la 1820.

Din lungul acestei espunerii deci, ați vezut, iubiți colegi, viața, lucrările și scrierile lui Gh. Asachi. El a muncit mai bine de jumătate secol pentru deșteptarea și renașterea intelectuală și națională a Românilor. El este primul între apostolii culturii noastre, care a pus în mișcare toate mijloacele, pentru atingerea acestui scop. A muncit și lucrat de la 1813 pînă la 1869, când, corpul seü conform legilor naturei s'a reîntors în pămîntul din care era făcut, iar spiritul seü, lucrările sale, suvenirul seü, aü remas și vor remâne perpetue în mijlocul generațiilor ce se vor succeda: **Ele compun ființa nemuririi lui Gh. Asachi.** Viața sa plină de patriotizm, viața sa plină de devotament, spiritul seü, va plana tot-de-a-una deasupra noastră, ca lecțiune și exemplu pentru întreagă Romănie, lecțiune eternă, bine-făcătoare și patriotică ¹⁾;—iar epitaful autograf, scris de el însuși, cu câte-va zile înainte morții sale, și pe care călătorul îl cetește pe crucea mormîntului seü de la sfinții 40 de mucenici din Iași, arată toată substanța și esența cugetărilor, dorințelor și lucrărilor lui Gh. Asachi:

„Epitaful meü“

„Aice zace corpul acelui carele în viață purta numele de Gh. Asachi;

Ear după ... ani, recădînd în pulbere, sufletul cel învia, se întoarsă în sinul Celuiia ce l'a fost dat și căruia tot de auna se închina prin păzirea virtuței.“

Sfârșesc aci D-lor cu memoriul meü asupra lui Asachi. El, negreșit, este prea mare în raport cu timpul și ocazia serbătorei aniversare a societății noastre, așa în

¹⁾ Dr. Istrati—Discurs funebru la moartea lui Asachi p. 24 din 1869 Iași.

cât materia a trebuit să se trateze în un mod mai scurt și sumariu de cât trebuie în raport cu importanța și bogăția subiectului.

Însă ori-cât de scurt am tratat această însemnată materie, pentru noi și istoria literaturii noastre, totuși faptele enumerate, vor fi îndestulătoare a ve face să simțiți înși-ve lauda ce se cuvine actelor mărețe și nemuritoare a unui asemenea apostol și că aceste fapte ve arată că Asachi este unul dintre barbații legendari, dintre barbații anume destinați de providență pentru un popor.

Finind cuvîntarea mea asupra vieței, lucrărilor și scrierilor lui Asachi, voi face oare-care aprecieri asupra omului, asupra lui Asachi, în El însuși.

Gh. Asachi era un spirit înalt și prevezetoriu, activ și tenace în toate actele sale, stăruitoriu în toate lucrările și împrejurările; era prudent și prevezetoriu, conducând ca un ghibaciū pilot corabia culturii și dezvoltării naționale, scăpând'o de toate stîncele și furtunele. Ca caracteriu era omenos, moral, religios, compătimatoriu, filantropic, nobil și blând; sătos de dreptate și plin de sacrificiu și de bine-faceri, așa că, muriind, a murit tot atât de sarac ca și când s'a născut, întrebuițind tot avutul seū și a muncii sale de peste 50 ani numai în prosperarea instituțiunelor de cultură și dezvoltarea a poporului Român.

Ca erudițiune, capacitate, inteligență, Asachi, este una din acele figurī energice, sagace și generoase, a cărui tip anticitatea să pare că l'a lăsat ca danie Romăniei spre a o renaște.

Erudiția sa capatată prin un studiu clasic și științific îndelungat; înălțimea ideilor sale, iubirea sa fără limită pentru progres și naționalitate; credința sa nes-trămutată în virtutea și viitorul poporului Român; scri-

erile sale fermăcătoare, armonioase, limpezi și pline de sentimente, românești; poeziile sale pline de sublim și maistate sedînd în suflete simțiri nobile: acestea și altele erau însușirile și calitățile lui Gh. Asachi.

Cu un cuvînt viața, lucrările și însușirile lui Asachi se pot rezuma în aceste cuvinte: „**progres si patriotism**“, acestea erau raza strălucitoare care luminase toată viața sa! și care dau explicațiunea tuturor vicisitudinilor prin care a trecut. În loc să se peară în protestațiuni și ostentațiuni sterile, el a întrebuițat toată autoritatea spiritului său precum și ascedența caracterului său, în variatele faze prin care a trecut și trăit, pentru ajungerea la scopul nobil ce s'a propus: **emanciparea și mărirea poporului român prin cultură** ¹⁾.

Renumele și meritul lui Gh. Asachi, este și va fi în istorie cu atîta mai mare, cu cât greutățile de învinsă au fost mai numeroase și timpurile ce a străbătut mai vitrige și mai vigeloase; așa că, ca-și contemporanul și conlucrătorul său Veniamin Costachi, a știut să le învingă și să se rădice mai pre sus de ele ²⁾.

Și care era starea politică și socială a țerei, în timpul activității lui Asachi, mai ales de la 1813 și pînă la 1860?

Resboaele ne'nterupte ce împărățiile vecine făceau prin țara noastră; tulburările ce ele țeseau în lăuntru țerei, dese schimbări de Domni; existența țerei pusă de atâtea ori în cumpînă, cnutul, regulamentul și censura rusască, sistemul domniei despotice, unde Domnul dispunea după plac pînă și de cugetarea cuiva;— apoi pe lîngă acestea disbinarea fruntașilor țerei, moravurile corupte, domnia ignoranței; nepăsarea pentru progres și lumină, pentru limbă, cultură, școală, în fine, pentru toate instituțiunile conducătoare la o dezvoltare

¹⁾ Dr. Istrati—Ibidem pag. 5.

²⁾ A. D. Vizanti—Veniamin Costachi pag. 91.

națională ¹⁾. În astă stare, veți recunoaște că pentru a pute cineva să lupte, trebuia să aibă mult curaj, multă tărie de suflet, multă abnegațiune, o forță de convingere, o speranță de reușită, cari nu le pot ave de cât numai acei barbați pe *fruntea* cărura *D-zeu a pus degetul seü zicându-le să pășiască înainte!!!*

Aceasta era starea lucrurilor prin mijlocul cărura Asachi, a plantat arborele științii, îngrijindu'l, cultivându'l, făcându'l să prindă rădăcini adânci, să odrăslească, să înflorească și să producă roade în miit. Rari oameni, să întâmplă să vadă cu ochii fructele muncii lor și speranțele lor realizate. Asachi prin lunga sa viață și laboare a ajuns a le vede și a se bucura. Așa: când la 1813, abia esista o singură școală; când toate mijloacele și instituțiunile de cultură și desvoltare lipsiaü, când totul era grecizat și slăvonizat, când totul trebuia început și creat, El punè la 1813, începutul și temelia celei întâi scoale române, sub numele de școala de inginerie, și ajunge prin aceasta sămânța, bine plântată și îngrijită, și cu o muncă și sudoare ne'ntreruptă de 50 ani, a vidè țara sa, avënd, fie-care localitate tot feliul și gradul de învățemînt pînă și Universitatea, corona învățemîntului, avend teatre, presă, literatură, opiniune publică luminată, biblioteci, autori, o generație cultă și patriotică, când, zic, a ajuns să vadă toate aceste colosale rezultate, câtă bucurie și mângâere n'a simțit sufletul seü!!!.....

În viața popoarelor, după cum zice Dl. Vizanti, ca și în natură, să întâmplă, că după asprimea ernei, Providența să aducă un timp mai stîmparat, care revarsă căldură și îmbelșugare asupra tuturor.

Prin feliurite siluirii și împregiurări fortuite, popoarele perd câte-odată mersul cel regulat al progresului;

¹⁾ A. D. Vizanti—Ibidem pag. 92.

ba câte odată amorțesc sub clima viforoasă a ernei.... Acest fenomen, nu este însă însăși moartea, ci numai stațiunea a câtor-va minunte în zilele veacurilor! . . . Germenele vieții nefiind stîns, un eveniment, o rază de căldură, o scânteie de lumină pe fruntea unui om, este de ajuns ca să deștepte un popor din litargie, să-l lumineze conștiința și să-i dea putere spre ași continua calea mai departe. . . . ¹⁾ Această rază pentru poporul Român, în acele timpuri de amorțire a fost nemuritorul Gh. Asachi, care, ca-și Veniamin, a muncit în ogorul culturii și desvoltării intelectuale și naționale a Românilor.

Înainte de a închie studiul acestui vast subiect, restrîns în marginele unei espunerii, cu ocazia aniversării a societății noastre, voi aduce opiniunea a doi mari și profunzi cugetători asupra lui Asachi.

Dl. Mihail Cogălniceanu zice: „Gh. Asachi a fost decanul jurnaliștilor și literaților noștri, acela care a fondat în Moldova cea întâi tipografie sistimatică, și cea întâi foaie periodică, pē care a condus-o 33 de ani, care a povățuit ani întregi scoalele noastre naționale, care a rechemat la viață prin pozie, prin pictură, prin descrieri istorice, figurile uitate a vechilor noștri Domni și Eroï; al căruia nume îl găsim în toate începuturile culturii intelectuale și industriale a Moldovei ²⁾“.

Iar Edgar Quinet, în scrierea: „România *Principatelor* Dunărene« vorbind de desvotarea noastră intelectuală, pînă la 1856, și de activitatea primilor noștri apostoli pe astă cale, iată ce zice respectiv de activitatea lui Gh. Asachi: »Dacă nu m'ași teme de a fi acuzat de pre multă ambițiune, momentul în care suntem, ar putea face să gîndim la cea întâi înfforire a limbei

¹⁾ A. D. Vizanti—Ibidem pag 93.

²⁾ România Literară No. 14 p. 175 din 1855.

Italiene înaintea *Comediei divine*, cu aceasta osebire că scriitorii *Români* samănă a urmări mai puțin o glorie privată de cât un op politic și național. Aceea ce printre noi să perde în adîncul originalelor noastre literare, datează, în zilele noastre, lîngă Danubiù. — Acolo (în Moldova) să cunoaște cel întăi, Gh. Asachi, care în acest secol a modificat Alfabetul lui Kiril; întăiul ce a adus nouele litere ca în timpul lui Cadmus și al fabulosului rege Latinus, întăiul ce a întrodus un metru regulat în versurile poeziei, întăiul ce a aplicat proza la aritmetică, geometrie, întăiul ce, ca Tespis, a pus actori pe teatru național; întăiul ce a publicat un jurnal, o odă, o fabulă, o istorie . . . .').

Acesta este, iubiți colegi, Gheorghe Asachi! Aceăsta este viața sa, lucrările sale și scrierile sale! Inchei dar aici mica mea espunere, în raport cu vastitatea acestui subiect, acestui-Veniamin, a acestui Eliadi al Moldovei.— Fie-care ram de activitate a sa poate forma volumuri! Actele sale, toate sunt scrise cu literi neperitoare în inima și memoria noastră. Gh. Asachi viețuește în noi și va viețui în succesiunea generațiilor; viețuește în scoale, în temple, în teatru, în presă, în literatură, în istorie. Figura sa se vede sântă și glorioasă înaintea ochilor Românilor, ca o santinelă ce veghiază și îndeamnă pe Români la „**lucru și repaos**”

Gh. Asachi n'a fost omul ostentațiunelor și a vanităților. El era omul laboarei și sacrificiilor fără prevențiunii și tendinți;—cultul seü, după D-zeü, era: progresul și naționalitatea, acestora s'a jersit și sacrificat pînă la moarte.

Insă oamenii scoalei cosmopolite, a ruginei, mediocrității și speculațiunelor, după cum n'au iubit pe Ioan Eliadi, tot așa n'a iubit nici pe Gh. Asachi, silindu-se a le în-

¹⁾ Edgar Quinet p. 40 și 46.—Iași 1856—Vezi asemenea ziarul *Zimbru* No. 127 din 1856 *Ivși*.

tuneca gloria și virtuțile lor, prin a le atribui oare-care idei și cugetări politice contrare speranțelor de unire a Românilor, pe când fie-care cuvînt, fie-care rînd din scrierile acestor barbați, erau protestațiunea ce mai evidentă.

Un cugetătoriu și critic profund a dat acestor spețe de oameni răspunsul ce merita, răspunsul opiniunii publice luminate la focarul scoalei naționale.

Asachi, zice acel cugetătoriu și critic, profesa principiul progresului la care a conlucrat de la 1812 și pînă la 1869, contribuind la formarea scoalelor naționale și la luminarea clerului. El a conlucrat prin toate puterile și mijloacele la desvoltarea intelectuală, morală și economică a Românilor. El a iubit principiul „unirei drepte” căci în unire stă puterea; semințele sămănate de El au adus mărirea, unitatea și puterea României de astăzi, iar din tot acest lucru al seü de 50 ani, nu avea de cât casa pentru repaosul bătrînețelor ¹⁾ și zilnica rugă cătră D-zeü, mulțemit, după atâta muncă și în starea sa de bătrîneță, cu ceia ce zice Horațius în oda XXXI.

.....
*„Frui paratis et vatido mihi
Latae dones, et precor, integra
Cum mente, nec turpem
Degere, nec cithara carentem“.*

Saü:

»Apolone! Rogu-te să-mi fie dat a mă bucura de avutul meu de astăzi, sănătos și cu mintea întreagă și a nu duce o bătrîneță desprețuită în care să nu mai pot cânta.«

Acestor neguri, a unor inimi ecsotice, să aruncăm culpa ne-ertată, că, veteranul literaturii noastre, a fost uitat de Academia Română, la constituirea sa în 1867.

¹⁾ Calendarul pe 1863 p 43. Institutul Albinei

Însă generațiile tinere și viitoare vor zice, ca odinioară Academia Franceză, după moartea lui Molière:

»Il ne manquait rien à sa gloire, Il manquait à la nôtre.“

(Gloria sa era complectă; va lipsi tot-de-a-una Academiei noastre, glorie că nu l'a avut în sinul seü ¹⁾)

Dar deșteptarea a și început a se naște, a se mișca și a se pune pe lucru. Românii bătrâni și tineri, crescuți și luminați la și din isvorul scoalelor naționale, au sfarmat perdeaua reuțății, ce voia a face nevezută și uitată figura și faptele marelui apostol al Moldovei și al Românilor în genere.—În curând Iașul, centrul activității sale, va presenta viderei tuturor Românilor, prin o statuă de marmură, figura vie, chipul nobil și inteligent a nemuritorului apostol și dascal român Gh. Asachi.

E bine, pentru știința actualității și a generațiilor viitoare, a se ști, că scoaterea la ivală, rumperea perdelei și impulsul acestor lucrări, să datorește și unui mânăunchi de tineri inteligenți din orașul nostru, cari constituindu-se în o societate științifică și literară, li-au venit frumoasa inspirațiune a lua de patron a societății lor pe nemuritorul Gh. Asachi, și a scoate și o revistă sub titlul: „Asachi.“ Aceasta fie de îndemn și pentru alții; așa vom perpetua nemurirea tuturor marilor noștri apostoli și dascali, și ne vom arata demni de învățeturile și actele lor.

¹⁾ Dr. Istrati—Ibidem pag. 17.

Nota la pagina 33.

După informațiunile date de D-na Ermiona E. Quinet, născută Asachi și de venerabilul Demitrie Gusti, mai adăugăm următoarele asupra familiei lui Gh. Asachi.

Familia Asachi este originală din Basarabia. Ea s-a strămută în Moldova pe la mijlocul secolului al XVIII.

Tatăl lui Gheorghe Asachi, s-a numea Leon Asachi; acesta după moartea soției sale, intră în ordinul monacal cu gradul ierarhie de archimandrit. Era un barbat foarte erudit și luminat. A tradus în limba română o parte din scrierile lui Saint-Bernardin.

El după moartea soției sale, se duse în Lemberg, cu fiii săi *Gheorghe Asachi și Petru Asachi* spre a li da instrucție și creștere, din cauza lipsei de scoale în țară.—Tatăl lui Gh. Asachi a murit în Iași la 1825.

Petru Asachi, fratele lui Gheorghe Asachi, era un barbat asemenea erudit; el a fost profesor la academia Mihaileană; a fost mai toată viața în relații strănse cu Mihai Sturza. El a avut o frumoasă avere, pe care a lăsat-o spitalelor din Iași. la 1855 Petru Asachi cu soția sa Catinca Asachi s-au retras în Paris, unde au și murit, fără nici un urmaș.

Gheorghe Asachi s-a căsătorit la 1817 cu Elena Tayber, o vieneză foarte frumoasă, instruită și o distinsă pianistă și cantatrice.

Gheorghe Asachi a avut patru copii: doi băieți și două fete, și anume:

1. Maiorul Demetrie Asachi, care a murit la 1868, fără a lăsa vre un copil.

2. Colonelul Alexandru Asachi, mort la 1875; a avut un singur fiu: Gh. A. Asachi, un ténăr foarte inteligent, și care actualmente s-a aflat intern la spitalele din Paris.

3. Efrosina Asachi, măcintă în etate de 18 ani, la 1848, în monastirea Neamțului, în timpul holerei, unde este îngropată.

4. Ermiona Asachi, astăzi veduvă Edgar Quinet, cea mai instruită din copiii lui Asachi. Ea a fost căsătorită întâi cu principele Alexandru Moruz de la Pechea, din care căsătorie a avut un copil, numit Gheorghe Moruz, născut la 1839 și mort în Bruxela la 1856.

Ermiona, s'a divorțat de Moruz la 1849 și s'a dus în Bruxela spre a se ocupa cu creșterea și instruirea copilului său Gheorghe Moruz, băet foarte inteligent.

Aci în Bruxela, Ermiona s'a recăsătorit la 1852 cu marele și eruditul democrat francez Edgard Quinet, ce era aci în exil, după revoluția din 1848.

La 1856, Ermiona și Quinet, avură cea mai mare nenorocire: îi perdură pe inteligentul copil Gheorghe Moruz. Quinet ținură la înmormântare un discurs funebru foarte patetic și dedicat memoriei acestui copil.

După aplanarea revoluției, Quinet și Ermiona, s'a re'ntoarse la Paris.

Quinet a murit la anul 1878 Ermiona însă trăește și astăzi. N'au avut nici un copil.

Așa dară singurii carii mai trăesc astăzi din familia lui Gheorghe Asachi, este veduvă Ermoina Quinet și Gheorghe A. Asachi, fiul defunctului colonel Alexandru Asachi, fiul bătrânului Asachi

---

ISVOARELE CONSULTATE IN ASTA SCRIERE

- Gh. Misail.—Epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab, 1866 București. Studii asupra teatrului, Ziar „Binele Public 1880 București.
- A. Pumnul.—Lepturariu Românesc Vol. III și IV, 1862 și 1864. Viena.
- A. Vizanti.—Viața și lucrările mitropolitului Veniamin Costachi, 1881, Iași.
- Edgar Quinet.—Roumains des principautés Paris 1856.
- V. Gr. Pop.—Conspect asupra literaturii române, 1875, Buc
- Petru Maior.—Istoria Românilor din Dacia, 1836, Buda.
- I. Eliadi.—Istoria Românilor, 1867, București.
- Dr. V. Pop.—Tipografiile române, 1838, Sibiu.
- M. Cogălniceanu.—Dacia literară, 1840, Iași.

- N. Ionescu.— Epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab, 1868, București.
- Gh. R. Melidon.—Istoria Națională pentru popor, 1876 București.
- Buletinul Instrucțiunii—Scoalele la Români, de D. Gh. Misail, și scoalele din Polonia de D. P. B. Hăsdău, 1865, 1866 și 1867.
- A. D. Xenopol.—Restóele între Ruși și Turci, 1880, Iași.
- Gh. Asachi.—Notița biogrefică a sa, 1863, Iași. Calendarul seú pe 1861, 1863, Istitul Albinei, Iași. Chestia învățeturei publice, 1858, Iași. Albina Română ziar 1829, Iași Gazeta de Moldova. 1858, Iași.—Esposiția învățeturei publice în Moldova 1855 Iași.
- Th. Codrescu.—Manualul adm V. II, 1856, Iași.—Buciumul Român, anul I, 1875, Iași. — Zimbrul Ziar. — 1855, 1856.— Uricariul titlu III.
- M. Drăghici.—Istoria Moldovei 1858, Iași,
- A. Beldiman.—Eteria grecilor 1851, Iași.
- V. Alexandri.—România Literară 1855.
- Dr. Istrati.—Discurs funebru la moartea lui Gh. Asachi 1869 Iași
- P. B. Hasdău.—Archiva istorică a României tom I. p. 2.
- Gh. Seulescu.—Gramatica română. 1836, Iași.
- Regulamentul Organic. -
- N. Soutzo.—Noțiuni sur la Moldavie, 1849, Iași.
- Buletinul oficial al Moldovei, 1847, Iași.

ERATA.

Pag. rândul		In loc de	să se citească
1	5	măriți	meriți
2	20	înse	însă
5	2	vieta	victa
8	27	Alexaneru	Alexandru
10	16	serie	scrie
15	23	Calvanilor	Calvinilor
22	11	pamântul	pamîntul
27	9	dânsul	dînsul
»	12	cătră	cătră
»	22	pamenteni	pamîntenî
»	23	dânsul	dînsul
»	30	storcând	storcênd
39	25	carmizoanei	garnizoanei
44	8	gustin	gustul
47	18	Paznasul	Parnasul
49	4	Sosma	Sosima
58	10	preces	proces
59	15	Gheorûghe	Gheorghe
60	4	împrejarile	împrejurările
60	30	învățemîntal	învățemîntul
69	6	vă	că

